

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Květoslava Juhászová

Historický vývoj domovů mládeže pro učňovskou a středoškolskou
mládež v České republice

Olomouc 2018

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí bakalářské práce za použití uvedené literatury a pramenů.

V Olomouci, dne: 15. 4. 2018

.....

Květoslava Juhászová

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce paní doc. PaedDr. Marcele Musilové, Ph.D. za odborný dohled, cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích pro vypracování bakalářské práce.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Květoslava Juhászová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Historický vývoj domovů mládeže pro učňovskou a středoškolskou mládež v České republice.
Název v angličtině:	Historical development of boarding houses for apprentice and secondary school youth in the Czech Republic
Anotace práce:	Badatelská práce je zaměřena na vývoj domovů mládeže v ČR a výchovu mládeže ve sledu historických událostí. Zmiňuje klášterní internáty, uvádí některé osobnosti pedagogiky. Popisuje vznik internátů mladých mužů a žen Baťovy školy práce za první republiky, ubytovací zařízení a výchovu mládeže v období 2. světové války za protektorátu Čech a Moravy. Zabývá se fungováním domovů mládeže po 2. světové válce. Objasňuje, jaký vliv měl režim v daném období na výchovu mládeže a funkci domovů.
Klíčová slova:	Historie, internáty, domovy mladých, domov mládeže, výchova, vychovatel, mladí lidé, učeň, volný čas
Anotace v angličtině:	Research work focuses on the development of boarding houses in the Czech Republic and on the youth education in a sequence of historical events. It mentions monastery dormitories, introduces some important persons from the field of pedagogy and education. It describes the origin of boarding houses for young men and women from Baťa's school of work during the period of first republic, boarding houses and education of youth during the World War II. and during the Protectorate of Bohemia and Moravia. It also

	deals with the function of boarding houses after the World War II. It explains the influence of the régime on the education of the youth and on the function of the boarding houses.
Klíčová slova v angličtině:	History, boarding houses, dormitories, education, tutor, young people, apprentice, free time
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	56 s.
Jazyk práce:	Český

Obsah

Úvod	8
1 Školská výchovná a ubytovací zařízení	9
1.1 Domov mládeže	9
1.2 Volný čas v domovech mládeže	10
1.3 Internáty	10
2 Stručná historie internátů	11
2.1 Internátní školy při klášterních školách	11
2.2 Výchova v biskupském ústavu	11
2.3 Osobnosti pedagogiky, které ovlivnily generaci vychovatelů	13
3 Domovy mládeže a výchova mládeže po první světové válce v období první republiky (1918 – 1938)	17
3.1 Baťova škola práce	17
3.2 Život a výchova mladých mužů na internátě	19
3.2.1 Mladý muž	20
3.2.2 Vychovatelé mladých mužů	22
3.2.3 Internáty pro mladé muže	24
3.3 Život a výchova mladých žen na internátě	25
3.3.1 Mladé ženy	26
3.4 Sociální program a bytová politika Tomáše Bati	27
4 Domovy mládeže a výchova mládeže v průběhu druhé světové války za protektorátu Čech a Moravy (1939 – 1945)	30
4.1 Školství a výchova mládeže za protektorátu Čech a Moravy	30
4.2 Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě	31
4.2.1 Domoviny mládeže	32
4.2.2 Dílo domovů mládeže	32

4.2.3 Židovská mládež za Protektorátu	33
4.2.4 Hitlerova mládež (Hitlerjugend)	34
5 Domovy mládeže a výchova mládeže po druhé světové válce (1945 – 1989).....	36
5.1 Ideová výchova mládeže v období komunistického režimu	37
5.2 Výchova učňů na domově mládeže	38
5.3 Vychovatel v domově mládeže	42
5.4 Život a režim v domově mládeže.....	44
5.5 Zařízení a vybavení učňovského domova mládeže	46
6 Shrnutí	48
Závěr.....	51
Použité zkratky	52
Literatura a zdroje.....	53

Úvod

Předkládaná bakalářská práce je prací badatelskou, která se zaměřuje na vývoj domovů mládeže pro učňovskou a středoškolskou mládež. Přibližuje fungování domovů mládeže ve sledu historických událostí, popisuje ideologické výchovné působení na mládež v jejím volném čase a poukazuje na to, jak politický režim ovlivnil výchovu mládeže v domovech po první světové válce, v období druhé světové války a po roce 1945 do roku 1989. Důraz je především kladen na výchovu mladých lidí v internátech Baťovy školy práce (BŠP) v období první republiky, ve kterém zásluhou Tomáše Bati došlo k jejich velkému rozvoji. Baťovská výchova byla v té době fenoménem.

První kapitola je zaměřena na definování školských výchovných a ubytovacích zařízení a jejich funkci. Ve druhé kapitole se stručně popisuje historie internátů a objasňuje výchova chovanců při klášterních školách a v biskupských ústavech. Zmiňují se důležité osobnosti, které svými pedagogickými názory a postoji ovlivnily generaci vychovatelů.

Třetí kapitola se zabývá domovy mladých po první světové válce. Popisuje vznik internátů v období první republiky zásluhou Tomáše Bati a tříprvkovou soustavu výchovy BŠP. Poukazuje na Baťovu systematickou a promyšlenou péči o dorůstající mládež. Zmiňuje sociální program a bytovou politiku Tomáše Bati.

Ve čtvrté kapitole se objasňuje vznik domovů mládeže v průběhu 2. světové války za protektorátu Čech a Moravy a zabývá se masovou převýchovou české mládeže v nacistickém duchu prostřednictvím Kuratoria pro výchovu mládeže po vzoru Hitlerjugend.

Pátá kapitola přibližuje fungování učňovských domovů po druhé světové válce v letech 1945 – 1989, především ideovou výchovu učňů v komunistickém režimu.

Hlavním cílem badatelské práce je podat stručný přehled historického vývoje domovů mládeže s důrazem na domovy mladých vybudované Tomášem Baťou a na jeho tříprvkovou soustavu výchovy mladých mužů a žen v Baťově škole práce za první republiky.

Práce předkládá odpovědi na otázky:

- Jak v daných historických etapách probíhala mimoškolní výchova mládeže v ubytovacích zařízeních, ovlivněna rozdílným politickým režimem.
 - Zda můžeme ve výchovném působení na mladé lidi v popisovaných zařízeních najít shodné cíle, metody a formy výchovy a určit zásadní výchovné rozdíly.
- Odpovědi na tyto otázky prospějí ke splnění hlavního cíle práce.

1 Školská výchovná a ubytovací zařízení

Mezi školská výchovná a ubytovací zařízení řadíme:

- domovy mládeže
- internáty
- školy v přírodě

Tato zařízení mají rozmanité funkce a poslání. Podílejí se na výchově ve volném čase a výchově k volnému času. Zajišťují žákům a studentům v době mimo vyučování vzdělávání, sportovní a další zájmové činnosti. Poskytují této skupině ubytování, stravování a celodenní výchovu.

Kratochvílová (2007, s. 112) uvádí: „...školské výchovno-vzdelávacie zariadenia typu školský klub detí a domov mládeže plnia nielen výchovnú, ale aj sociálnu funkciu (v čase neprítomnosti rodiny sa starajú o deti)“.

Z toho vyplývá i specifikum domovů mládeže ve výchově mimo vyučování, proto je v denním programu vyčleněný čas i na přípravu do školy, kdy tento čas nepatří k volnému času, jelikož je spojen s povinnostmi žáků.

1.1 Domov mládeže

Hájek (2008) definuje domov mládeže (dále DM) jako školské zařízení, které zabezpečuje žákům středních škol a studentům vyšších odborných škol ubytování, stravování, a kvalifikované výchovné působení. Vede ubytované studenty a žáky k plnohodnotnému využívání volného času. DM mohou být samostatné a sloužit žákům více škol, nebo jsou určeny pro jednu střední školu, učiliště.

Bendl (2015) o domově mládeže uvádí, že je určen pro žáky a studenty středních škol a vyšších odborných škol, kteří do školy nemůžou docházet nebo dojíždět z důvodu větší vzdálenosti školy od místa bydliště studenta. Podle Pávkové, Hájka, Hofbauera (2002) jsou domovy mládeže školská zařízení určena pro ubytování žáků různých škol, které mají odlišné rozvrhy hodin a různou míru školních povinností. V domovech mládeže svým obsahem výchovné činnosti se navazuje na obsah vzdělávací práce střední školy. Důraz se klade především na úspěšné studium, umožňující budoucí uplatnění na trhu práce.

Pávková, Pavlíková, Hrdličková (2002) dále uvádějí jiný typ domovů mládeže, a to domov mládeže penzionového typu, jehož chod je založen na velké organizační volnosti, kde je činnost organizována podle zájmů a potřeb skupiny žáků.

1.2 Volný čas v domovech mládeže

Významnou oblastí výchovného působení podle Pávkové, Pavlíkové, Hrdličkové (2002) je pedagogické ovlivňování volného času mládeže v době mimo vyučování, které plní funkci výchovně - vzdělávací, zdravotní, preventivní a sociální. Volný čas žáků je uplatňován na principu dobrovolnosti, který není hromadně organizovaný a je pedagogickými pracovníky nenásilně ovlivňovaný. Cílem vychovatelů je vést žáky tak, aby žáci sami dokázali pochopit požadavky správného režimu v domově mládeže. Aby pochopili, že činnost v DM nemůže být jednostranná, ale je nutné střídat činnosti odlišného typu. Pávková, Hájek, Hofbauer (2002) uvádějí, že je nutné sledovat využívání volného času z hlediska sociologického a sociálně psychologického.

„Je zapotřebí sledovat, jak činnosti ve volném čase přispívají k utváření mezilidských vztahů, zda pomáhají tyto vztahy kultivovat“ (Pávková, Hájek, Hofbauer 2002, s. 15).

Z politického hlediska je třeba zase zvážit, jakou měrou bude stát svými orgány zasahovat do využívání volného času, jaká bude školská politika, a dále uvádí, v čem především spočívá státní zainteresovanost v této oblasti.

„Při ovlivňování volného času dětí a mládeže by stát neměl narušovat jeho základní specifika“ (Pávková, Hájek, Hofbauer 2002, s. 16).

1.3 Internáty

Podle Bendla (2015) jsou internáty školská výchovná a ubytovací zařízení, která poskytují své služby dětem předškolního věku, žákům základních a středních škol se zdravotním postižením. Žákům zajišťují ubytování, stravování a navazují na výchovné působení škol, zařízení, do kterých docházejí. Významnou součástí výchovného působení je pedagogické ovlivňování volného času na základě dobrovolnosti ze strany žáků a ze strany vychovatele schopnost žáky vhodně motivovat. *„Dětem a žákům se zdravotním postižením zajišťuje internát nezbytnou speciálně pedagogickou podporu, může jim zajistit i léčebně preventivní a rehabilitační péči“ (Bendl 2015, s. 139).*

2 Stručná historie internátů

Mnoho lidí nahrazuje domov mládeže pojmem internát. Novák (1912) zmiňuje, že internát se říkalo ústavům sloužícím pro ubytování studentů univerzit a studentů měšťanských škol. Internátní instituce byly rozšířeny především v Anglii, ale také ve Francii a USA. Internátní školy se zřizovaly počátkem 14. století především pro chudé studenty a později i pro studenty ze zámožných rodin.

„Ubytováním učňů a studentů se v minulosti zabývaly i církevní organizace, například salesiáni, kteří pro učně zřizovali školy, učňovská střediska a internáty“ (Bendl, 2015, s. 139).

2.1 Internátní školy při klášterních školách

Středověké univerzity byly mezinárodní a církevní ústavy. Prvním znakem navenek bylo užívání latiny jako vyučovacího jazyka a spisovné řeči.

„Učitelé i žáci těchto univerzit náležejí stavu duchovnímu. S tímto souvisí i zařízení a povaha internátů a studentských konviktů“ (Novák, 1912, str. 13).

Novák dále ve svém díle uvádí, že alumnáty a konvikty jsou nejstaršími typy těchto ústavů. Zde byli vychováváni mladíci k duchovnímu stavu. Byly zakládány při teologických školách a fakultách v biskupských sídlech. Biskup měl povinnost chovance živit a zbožně vychovávat. Vlivem vývoje vysokých škol se původní asketický život chovanců změnil zejména dělením na univerzity protestanské a katolické. Ve Francii vedli alumnáty jezuité až do doby velké revoluce. První alumnáty, které u nás vznikly, byly v 16. století jezuitské alumnáty při kostele sv. Bartoloměje a alumnát sv. Václava. V roce 1783 je zrušil císař Josef a založil císařské alumnáty, kterým se říkalo semináře. V brzké době však byly navraceny biskupům a vznikly moderní alumnáty. Příkladem moderního alumnátu byl biskupský konvikt ve Vratislavi blízko katedrály.

2.2 Výchova v biskupském ústavu

Novák (1912) zmiňuje, že výchova v biskupském konviktu byla jednostranná. Chovanci se scházeli pouze u modlitby, při studiu nebo u společného stolu a přítomnost představených nedovolovala výměnu názorů mezi chovanci ani jejich volnější pohyb. Katolické semináře podléhaly přísnému řádu. Platila zde naprostá poslušnost. Každý z chovanců byl přísně střežen ve studovně i ve společné ložnici. Dohlížel na ně starší

chovanec, který se chtěl zavděčit svým představeným a rád je informoval o přestupcích mladších chovanců. Často byl chovancům odepírán veškerý styk s vnějším světem. Časopisy byly zakázány a knihy podléhaly přísné cenzuře. Právě proto, když to bylo jen trochu možné, chovanci rádi ve volných chvílích opouštěli ústav, aby společně ve spolcích aspoň na chvíli zapomněli na vážný život alumnátů.

V ústavu žilo 400 chovanců, obytné pokoje byly zařízeny pro jednoho studenta jednoduchým, ale praktickým nábytkem. Postel, skříň na šaty, skříň na prádlo, psací stůl, pult pro práci ve stoje, dvě židle a umyvadlo. Část chovanců byla ubytována ve velkých ložnicích, vybavených padesáti až šedesáti lůžky. Ty byly odděleny dřevěnými stěnami a shrnovacími záclonami. Stravovali se společně ve velké jídelně. Tabule byly upraveny pro 30 – 40 chovanců v čele s dohlížejícím chovancem. V kuchyni se vařilo moderně s parou a horkým vzduchem, kterou i s teplou vodou do celého ústavu dodávala kotelna, která byla umístěna ve zvláštní budově i s vlastní elektrárnou pro alumnát. Budova byla dále vybavená kaplí ústavu, příruční knihovnou, studovny, posluchárnami. Jedna z poslucháren sloužila zároveň jako hudební síň. Za dvorem byla rozsáhlá zahrada vhodná pro procházku a část zahrady byla upravená pro klidné studium. Vedle se nacházela botanická zahrada.

Dále se zmiňuje, že důležité změny ve výchově ve společném životě studentů můžeme spatřit v období renesance. V 16. století Rabelais (1490 – 1533), který byl nasycen středověkou scholastikou, utíká z kláštera a věnuje se studiu lékařství a psaní. Hlásal nové výchovné principy, které vycházely ze skutečného života, prosazoval, aby byl člověk od útlého věku vychováván k lásce k přírodě a aby se učil zkušenostmi z denního života. Důležitost přírodního pozorování ve vyučování i výchově stavěl do popředí také učitel národů Jan Ámos Komenský. Dalším průkopníkem těchto idejí byl Rousseau. Výchovné zásady hlásal ve spise Emil. Zde kladl velkou váhu na výchovu citu a řízení vůle. Dítě potřebuje zdravý vzduch, světlo, přírodní jevy, které jej dojmají i utěšují. Nejprve dítě potřebuje vzornou péči matky, poté dohled učitele a až poté další vzdělávání knihami, cestováním, společností. Upozorňoval na ruční práce, pomocí kterých si dítě cvičí zručnost a úctu k práci. Tyto jeho myšlenky byly podkladem myšlenek, které pěstovali Kant, Pestalozzi, Tolstoj a jiní. Výsledkem těchto snah propagátorů přirozené výchovy se staly moderní výchovné školy na venkově.

Na tomto základě výchovy vznikl ústav v Německu *Das Rauhe haus* v Hamburku, který byl založen v roce 1833 J. H. Wichernem. Jednalo se o spolek, který měl za úkol navštěvovat chudé a nemocné a pomáhat jim. Zjistil, jak je výchova mládeže zanedbaná, a

toužil ji napravit. Svou myšlenku realizoval zakoupením slámové chaloupky se zahradou, polem a rybníkem. Později měl ústav 70 budov a podle účelu tvořil čtyři ústavy. První ústav bratří, druhý ústav pro výchovu hochů, třetí penzionát s reálnou školou, čtvrtý ústav pro výchovu řemeslnou s ústavem zahradního a polního hospodářství. Chovanci všech ústavů bydleli ve skupinách po 12 až 15 s učitelem a většinou se dvěma pomocníky. Těmto skupinám se říkalo rodiny.

2.3 Osobnosti pedagogiky, které ovlivnily generaci vychovatelů

V průběhu dějin se objevilo mnoho osobností pedagogiky, které svými postoji a názory na výchovu ovlivnily další generace vychovatelů.

Jan Ámos Komenský (1592 – 1670)

Cipro (1984) vidí Komenského jako génia pedagogického realismu. Komenský vybudoval základy pedagogického systému, rozpracoval zákony rozumové výchovy, ukázal hodnotu pořádku, disciplíny a snil v duchu univerzalistických ideálů o výchově všech. Podle Cipra byl Komenského pohled na výchovu makroskopický.

O velké moci rozumu ve výchově Komenského se zmiňuje také Štverák (1983) a poukazuje na Komenského přínos průkopnických myšlenek o výchově, kdy spojoval demokratický názor na výchovu s optimistickým racionalismem. Ve škole, dílně lidskosti, by měl učitel dobrou přirozenost člověka zušlechtit správnou výchovou a lidi je nutné vzdělávat, protože bez vzdělání neupadá jenom člověk, ale i svět. Komenský je považován za předchůdce moderní školní výchovy. Ve svém myšlení vycházel z přírody, z pozorování života a z jeho zákonitostí. Stavěl do popředí nutnost znalostí o lidské práci a přírodě, mravní výchovu a výchovu k aktivnímu uplatnění člověka jako dobrého občana ve společnosti.

Kasper, Kasperová (2008) uvádějí, že Komenského můžeme chápat jako jednoho z největších humanistů, jehož snahou byla výchova k lidství a k všeobecné vzdělanosti.

Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778)

Štverák (1983) uvádí, že Rousseau jako rozhodný ochránce práv dítěte se stal zakladatelem svobodné, přirozené výchovy a snažil se osvobodit dítě od útlaku civilizované společnosti a odmítal pohled na dítě jako na „malého dospělého“. Účelem jeho výchovy byla příprava aktivních a nezávislých jedinců, kteří budou schopni hájit si svá práva.

Podle Cipra (1984) byl Rousseau géniem pedagogického romantismu. Stal se zakladatelem pedagogické psychologie, zdůrazňoval výchovnou sílu citu a úlohu lidského srdce. Poukazoval na hodnotu volnosti a svobody. Na rozdíl od Komenského se jeho pohled soustředil do nitra jednotlivce – pohled mikroskopický. Jeho nejznámější dílo *Emil*, ve kterém respektováním přirozeného vývoje dítěte proklamuje až do 12 roku dítěte negativní výchovu. Do tohoto věku vše, co dítě potřebuje, je tělesná péče, cvičení smyslů a osvojení jazyka. Vyučování základním předmětům, studium knih a učení se nějakému řemeslu začíná mezi 12. a 15. rokem dítěte a až potom nastupuje výchova k uvědomělé mravnosti a přípravě ke sňatku.

Johann Heninrich Pestalozzi (1746 – 1827)

Kasper, Kasperová (2008) popisují švýcarského vychovatele jako vychovatele s velkým srdcem, který se zajímal o překonání bídy a strádání nejchudších dětí. Byl neúnavným ctitelem a pomocníkem sirotků. Zakládal domovy pro sirotky, vkládal do jejich vybudování všechny své i půjčené peníze, čímž často musel čelit finančním krachům. Konceptem industriální výchovy chtěl zamezit bídě chudých dětí. Ta měla zaručit, aby děti byly soběstačné a nebyly odkázány na almužnu. Jeho cílem bylo naučit děti praktickým dovednostem. Učil své chovance pracovat na poli a na zahradě, příst, tkát, ale také s dobrými výsledky je učil číst, psát a počítat. Jeho skutky, výchovné metody, pedagogické zásady, láska k dítěti, neúnavné snahy ke zlepšení života sirotků se staly pro mnohé reformní pedagogy symbolem.

Cipro (1984) se zmiňuje o pětileté činnosti ústavu v Burgdorfu, kde Pestalozzi formuloval své teoretické názory a dále popisuje ústav v Ifertenu, který Pestalozzi vedl od roku 1805 do roku 1825. Během 25 let tak měl možnost ověřit si své ideje v praxi. Tento ústav již nebyl domovem pro chudé sirotky, ale výchovnou institucí pro chovance z majetných rodin, ve kterém v době rozkvětu vychovávalo dvacet učitelů asi sto padesát dětí. K tomuto francouzsko-německému institutu byl připojen učitelský seminář, kde se vyučovalo počtům, jazykům, zpěvu, tělocviku, kreslení a náboženství. Hlavním cílem byl rozvoj duševních sil a učební látka byla jenom prostředkem.

Také Štverák (1983) popisuje Pestalozziho řídicí výchovnou činnost v útulku ve Stansu, kde se nepřetržitě věnoval 50 – 60 sirotkům. V záslužné činnosti pokračoval v Burgdorfu, tam poprvé působil jako učitel a při škole zřídil chlapecký internát, kde probíhal kurs pro výcvik kandidátů učitelství. Ve výchovném ústavu zřízeném na starém zámku v Ifertenu se věnoval chovancům ze zámožných rodin a vychovatelé s nimi trávili veškerý

svůj čas, vyplňovaný hrami a tělesným cvičením. V ústavu se nepoužívaly tresty a vládla tam přívětivost. Učitelé pod Pestalozziho vedením měli pravidelné porady k výchovatelské práci. Později byl při ústavu zřízen i penzionát pro výchovu dívek z lepších rodin.

Janusz Korczak (1878 – 1942)

Vlastním jménem Henryk Goldszmit, polský dětský lékař, vychovatel a spisovatel. Studoval psychologickou a pedagogickou literaturu. Inspirovala jej díla známých myslitelů Pestalozziho, Spencera, Tolstého a dalších. Byl průkopníkem v novém pojetí funkce domovů mládeže, které neměly být pouze místem, kde je o sirotky postaráno tím nejnütnějším k jejich životu – střechou nad hlavou, jídlem, a oblečením, ale výchovnými institucemi.

Janovský (1986) zmiňuje Korczakův velký důraz na vyhledávání pozitivních hodnot při výchově dětí. Sem patřila dobrá organizace, radost, pochvala, ocenění, které tvořily esenci jeho přístupu k dětem a zkvalitňování života chovanců v ústavu.

Podle Cipra (1984) se Korczakův zájem koncentroval především na výchovu opuštěných a zanedbaných dětí. Pečoval o chudé děti a židovské sirotky. Začínal pracovat jako dobrovolník v dětských letních koloniích. V roce 1912 stál u zrodu Domova sirotků (Dom sierot), který vedl až do roku 1942. Také působil jako vedoucí vychovatel v domově – Náš domov v Pruszkově u Varšavy, kde byly vychovávány děti polských dělníků. V roce 1940 byl Domov sirotků přestěhován do varšavského ghetta i s 200 Korczakovými svěřenci. Další dva roky komunita dětí a vychovatelů pod Korczakovým vedením denně zápasila o holé přežití. Na začátku srpna roku 1942 přišel rozkaz k transportu na východ, což byla poslední společná cesta Korczaka, vychovatelů a jejich svěřenců.

Janusz Korczak ve svém díle Jak milovat dítě, které je určeno především mladému vychovateli, popisuje život na internátech, slasti a strasti vychovatele a mladých chovanců.

„Chtěl bych napsat knihu o internátu v jednom městě, kde stovka osiřelých dětí, chlapců a děvčat školního věku vyrůstá pod dozorem hrstky personálu, ve vlastní budově, s hrstkou zaměstnanců. Internát se nemůže chlubit bohatou literaturou. Najdeme zde buď práce výhradně z oblasti hygieny, nebo vášnivé kritiky samotné zásady vychovávat dítě skupinově. V úloze vychovatele v ložnici, v umývárně, ve společenské místnosti, v jídelně, na dvoře i na záchodcích jsem poznal světlá i temná tajemství internátu. Neznám děti v slavnostních krojích školní třídy, znám je v nedbalkách šedé každodennosti“ (Korczak, 2012, s. 15).

„Špatný vychovatel dává vlastní omyly za vinu dětem. Dobrý vychovatel ví, že je třeba se zamýšlet nad drobnostmi, poněvadž také v nich tkví problém – nepodceňuje“ (Korczak, 2012, s. 44).

3 Domovy mládeže a výchova mládeže po první světové válce v období první republiky (1918 – 1938)

Šustová (2018) uvádí, že školní a mimoškolní výchova byla v meziválečném období mnohem více ovlivněna školními předpisy než v současnosti. Školní řád výrazně zasahoval do studentského života mimo školu. Zajímavé bylo například ustanovení z roku 1936, které se týkalo přespolních studentů. Jestliže se domácnost, ve které studenti bydleli, ukázala jako nevhodná, škola byla oprávněna požádat rodiče, aby své potomky přestěhovala jinam, a při neuposlechnutí mohli být studenti vyloučeni ze školy. Nevhodnost domácnosti spočívala v mravním životě studentů, ale také v jejich vědeckém prospěchu. Co si pod pojmem vědecký prospěch představit uvádí například případy, kdy bylo studentům z nějakých důvodů bráněno ve studiu, ale skutečné využití tohoto ustanovení zatím nelze přesně určit.

Podle Špičáka (1990) vznikala na počátku dvacátých let v první republice celá řada skautských organizací při různých politických stranách, která se svou činností podílela na výchově mládeže mimo vyučování. Budováním organizace Mladých průkopníků byl pověřen Komunistický svaz mládeže ČSR, který vznikl v roce 1921. Jelikož nebyla tato organizace státem povolena, legálně mohla svou činnost provozovat až v roce 1931 ve Svazu pro péči o proletářské dítě pod vedením profesora Zdeňka Nejedlého, který se stal jejím předsedou. Veškeré komunistické mládežnické a dětské organizace spolu s Komunistickou stranou Československa byly v roce 1938 zakázány.

Období první republiky můžeme také vnímat jako dobu rozkvětu demokracie. Svými skutky se o velký rozvoj internátů a výchovu mladých lidí v tomto období zasloužil Tomáš Baťa.

3.1 Baťova škola práce

Cílem Baťovy školy práce (BŠP) bylo mladé muže odborně vzdělávat za účelem práce v moderní továrně, kde budou obsluhovat a umět ovládat nové stroje, ale zároveň všeobecně rozvíjet jejich osobnost pro uplatnění se v budoucím životě a lidské společnosti. Tomáš Baťa pro rychle se rozvíjející firmu potřeboval vzdělané a praktické lidi. Zjistil, že absolventi tehdejších existujících učilišť a středních škol, ačkoliv jsou sice vzdělaní, nejsou připraveni pro praxi v továrně. Měl svoji představu o životě mladých mužů a žen ve své firmě. Jeho snahou bylo vychovat je ve vlastní vzdělávací instituci. Učně z jiných továren v žádném případě nepřijímal. Nechtěl, aby srovnávali, aby přinášeli jiné názory. Cílem Tomáše Bati

bylo mladé lidi pro svoji firmu vychovat k obrazu svému, k organizaci svého podniku. Rozhodl se založit vlastní podnikovou školu.

Baťova škola práce byla založena v roce 1925 a ukončena v roce 1948. Původně to byl název pro Odbornou obuvnickou školu pro mladé muže. Nejednalo se pouze o vzdělávací instituci. Součástí tvořily internáty pro mladé muže, později v roce 1929 i pro mladé ženy a práce v továrně.

Péče o mládež a její systematickou výchovu podle Valacha (1990) bylo od Tomáše Bati humánní a prozíravé rozhodnutí, díky kterému tisíce lidí prožily hodnotné, plodné mládí, a následně se z nich stali vynikající odborníci. Baťovými ideály bylo vychovat svobodného, čestného člověka se smyslem pro odpovědnost, který dokáže uživit rodinu, žije mravně, nekouří a nepije.

Baťovská výchova byla tříprvková. Končítíková (2014) uvádí, že se skládala z praxe v továrně, odborného vzdělání získávaného na Baťově škole práce a povinného života na internátech nejen pro mladé muže ze vzdálených míst, ale i místních. Baťova škola práce sloužila k všestranné výchově podnikatele. Cvičila ruku, vzdělávala rozum, zušlechťovala cíl a budovala vůli.

Švancar (1964) jako autor v období socialismu se k výchovnému systému Tomáše Bati stavěl kriticky, ale přesto některé jeho výchovné zásady uznával. Ačkoliv souhlasil, že na tehdejší dobu byla Baťova průkopnická činnost výjimečná a školy, internáty pro mladé lidi vedeny v duchu Baťových zásad byly dobře vybaveny, uvádí, že v socialistické společnosti byly cíle výchovy zcela odlišné a výchova se zaměřovala na výchovu uvědomělého budovatele socialistické a komunistické společnosti.

O Baťovi tvrdí, že sice výchově pracujícího dorostu věnoval velkou pozornost, avšak jejich výchovu vedl z hlediska potřeb svého kapitalistického velkopodniku a péče, kterou jim věnoval, nebyla vedena humánními zájmy, ale zájmy pouze ekonomickými. Švancar viděl jako hlavní znaky Baťova výchovného systému poslušnost, tvrdost, potlačování vlastních myšlenek a pěstování nadřazenosti ve snaze dosáhnout u jednotlivce nejvyššího postavení. Své budoucí zaměstnance podle něho Baťa vybíral z řad nejschopnějších mladých lidí, kdy pro jejich přijetí požadoval podmínku pasivního postoje k dělnickému hnutí a bezmeznou oddanost zájmům zaměstnavatele.

3.2 Život a výchova mladých mužů na internátě

Cílem výchovy mladých mužů na internátě bylo naučit je samostatnosti, hospodaření a kooperaci. Výchova byla zaměřena hospodářským a průmyslovým směrem.

Podle Končítíkové (2014) internátní výchova spočívala i v tom, že internát se stává pro mladé muže a později i pro mladé ženy druhým domovem. Nejednalo se pouze o výchovu v dobrém sociálním prostředí, ale internátní výchova byla zaměřená i k budování hodnotového žebříčku mladých lidí, a to tak, aby se z nich stali pracovití, čestní, spokojení a úspěšní lidé. Mezi hodnoty mladých lidí, ke kterým byli na internátě vedeni, patřil úklid a pořádek pokojů, vztah ke společnosti, vztah k ostatním mladým lidem a vychovatelům, vztah k věcem.

K internátní výchově patřila:

- výchova usilovnou prací,
- výchova vyšším výdělkem a hospodařením,
- výchova samosprávou,
- výchova zdravou rekreací,
- výchova životosprávou mladého člověka,
- výchova soutěžením,
- výchova společným životem.

Výchova mladých mužů na internátech organizovaná vychovateli byla vedena spartánsky a měla polovojenský charakter. Život na internátech měl svůj řád a pravidla, která musela být dodržována a byla kontrolována vychovateli.

Cílem společného bydlení bylo, aby se spolubydlící cítili jako jedna rodina, aby mezi mladými lidmi vzniklo úzké přátelství připomínající rodinné vztahy. Snahou bylo vzbuzovat odpovědnost vůči celku. Mladí muži museli ve svých světnicích udržovat pořádek. Nepořádek byl vnímán jako provinění, jako zlý skutek vůči spolubydlícím, protože pokoj byl bodově hodnocen jako celek. Zpočátku bydlelo na pokojích osm mladých mužů a kapitán. Kapitánem byl většinou student vyššího ročníku. Později bylo na pokoji šestnáct až dvacet mladých mužů většinou stejného věku a nejlépe ze stejného studijního oboru. Rybka (2016) uvádí, že pět až šest světnic představovalo družinu v čele s družinovým kapitánem a profesionálním vychovatelem. Světnice a družiny mezi sebou neustále soutěžily ve sportu, kulturních akcích, v pořádku na světnicích. Výsledky soutěží byly zveřejňovány na nástěnkách. Končítíková

(2014) zmiňuje, že život mladých lidí podléhal soustavné a průběžné organizaci. Ráno v šest hodin budíček, poté se běželo ven na rozcvičku, úprava postele, úklid pokoje, snídaně a odchod do zaměstnání. Při opuštění internátu procházeli mladí muži kolem řady vychovatelů, kteří kontrolovali, zda jsou správně ustrojeni, čistí a upraveni. Od sedmi do dvanácti hodin pracovali v továrně. Poté měli oběd. Na stravu se hodně dbalo, aby doplnili energii, kterou v závodě při práci vydali. Jídlo bylo vždy kvalitní, teplé a vydatné, potřebné pro vývoj mladého člověka. Dbalo se na to, aby jedli pomalu, v klidném prostředí. Učili se správnému chování při stolování. Po polední přestávce, která trvala do čtrnácté hodiny, šli opět pracovat. V sedmáct hodin práce skončila a mladí muži odcházeli na večeři a poté na internát, kde se připravili na odchod do školy. Škola trvala dvě hodiny. Po škole se mladí lidé připravovali na další den – čištění obuvi, příprava oděvu. Před večerkou se u mladých mužů dohlíželo na osobní hygienu, ke které byli přísně vedeni. Do večerky mohli volnou chvíli trávit četbou, sportem nebo v klubu. Po půl desáté večer již nastal noční klid a nebylo jej možné rušit.

Na výchovném působení na mladé muže se ve spolupráci s mistry v továrně a učiteli ve škole podíleli vychovatelé na internátech.

„Kdo chce dobře vychovávat, musí především znáti cíl výchovy, tj. musí míti ideál, k jehož podobě chce děti přivést. Za druhé musí znáti dítě, které vychovává. Musí si zjistit jeho dobré i špatné sklony a vlastnosti, jeho zájmy a jeho schopnosti“ (Vrána, Císař 1939, s. 14).

Vrána, Císař (1939) uvádějí, že na utváření osobnosti se nepodíleli pouze vychovatel a učitel, ale především rodina a další vnější faktory jako kamarádi, špatné a dobré příklady občanů, společenské zařízení, tisk, rozhlas a kultura. Bylo nutné, aby vychovatel byl seznámen s prostředím, ve kterém mladí lidé žili. Zmiňuje, že vychovatel musel vědět, jak se buduje charakter, jak vznikají dobré vlastnosti, jak se odstraňují špatné návyky, daří-li se lépe výchova po dobrém nebo po zlém a zda má vychovatel užívat tresty. Vychovatel musí znát prostředky, jimiž je možno vychovávat.

Cílem baťovské výchovy byl člověk zdravý a otužilý, pohotový a nebojácný, čilý a iniciativní, opravdový a čestný, ochotný spolupracovat.

3.2.1 Mladý muž

„Slovo muž znamená živitel. Čtrnáctiletý hoch začíná na sebe vydělávat, a je proto mladým mužem. Toto neplatí vždy o hoších zámožných rodičů, protože oni ve čtrnácti letech nevydělávají.“

„*Celý svět je škola a nejlepším učitelem je práce, nejlepším pomocníkem je chudoba*“
(Baťa, 1932, s. 114).

Baťa (1932) ve své knize uvádí, že na základě poznání těžkostí, s kterými se musel potýkat podnik, do kterého vstupují lidé neznalí práce, a jak málo si dokázal vydělat člověk bez určitého vzdělání, založil u své firmy tříletou odbornou školu pro chlapce od 14 do 16 let. Před otevřením závodní školy, oslovil mladé muže a vyzval je, aby do světa vykročili s odvahou, aby se nebáli toho, že jim rodiče nemohou platit školy, ale sami se přičinili svými schopnostmi a vytrvalostí, stát se mladým mužem, který se dokáže o sebe postarat, protože i ta největší místa v republice mohou být chudým lidem dostupná. Záleželo pouze na nich.

Vše upevnil svými hesly:

- Vyhledávejte zápasy!
- Neřest je matka porážky!
- Síla ducha a těla budiž vaše heslo.
- Nezeslabujte svých těl neřestmi jako pitím, kouřením.
- Ctnost a střídmost je cesta k vítězství. Zdar vám!

Desatero mladého muže

Končítíková (2014) zmiňuje, že desaterem, kterým se mladý muž musel řídit, vychází z ročenky z roku 1943 a vzniklo z původního kladného a záporného desatera.

Ročenka mladého muže byla knížečka formátu A6. Zde si mladí muži zapisovali své příjmy, výdaje a úspory. Šlo o přesnou evidenci hospodaření. Vychovatel dohlížel a schvaloval náklady mladého muže do té doby, než se mladý muž naučil sám hospodařit. Sledoval náklady na bydlení, stravu, oblečení a jiné.

„*Desatero mladého muže.*

1. *Jedině v práci věřit budeš.*
2. *Nevyhneš se jí a nezanedbáš ji.*
3. *Pracuješ myslivě.*
4. *Nevěříš v neměnitelnost poznání.*
5. *Jsi ctižádostivý.*
6. *Neutratiš čas nadarmo.*
7. *Nevydáš více, než vyděláš.*
8. *Pomáháš schopným.*
9. *Jsi věrný.*
10. *Dbáš, aby po tobě zůstala stopa celého člověka“* (Končítíková, 2014, s. 57).

Mladí muži neměli pouze výše uvedené desatero. Další desatero sloužilo ke správnému vedení baťovského kapesního bločku, prostřednictvím kterého se učili plánovat a plnit přesně a včas stanovené cíle.

Baťovu školu práce reprezentovali mladí muži stejnokrojem, který si museli poříditi z vlastních úspor, aby zdůraznili hrdost, že jsou studenty BŠP. Poříditi si stejnokroj bylo pro ně privilegium a ctí. Během fungování BŠP se podoba stejnokrojů měnila, ale velké písmeno „B“ bylo vždy součástí kroje symbolizující vztah s firmou Baťa.

Volný čas měli mladí lidé o sobotách a nedělích. Trávili jej především sportem, procházkami v přírodě, rekreací. Věnovali se systematickému vzdělávání.

Sport byl u firmy Baťa součástí života ještě před založením Baťovy školy práce. S nástupem mladých mužů a žen se zvýšil počet sportovních klubů a tím i sportovních úspěchů. Sport byl vnímán jako součást každodenního života a nejenom jako prostředek trávení volného času.

Mladým lidem bylo doporučeno se řídit pravidly fair – play hry a desaterem sportovce.
„Pravý sportovec:

1. *se nevychloubá,*
2. *nevzdává se,*
3. *nevymlouvá se, když chybil,*
4. *je veselý, když prohrává,*
5. *je tichý, když prohrává,*
6. *hraje poctivě,*
7. *hraje, jak nejlépe dovede,*
8. *má radost z rozkoše nejistoty hry,*
9. *znovu a znovu se pokouší o úspěch,*
10. *má větší radost ze hry, než z výsledku“* (Končítíková, 2014, s. 119).

Tomáš Baťa byl přesvědčen a zastával názor, že vytrénovaný duch může být pouze ve vytrénovaném těle. Tělesně zdatní podporují zdatnost psychickou. I proto byl sport součástí internátní výchovy.

3.2.2 Vychovatelé mladých mužů

Na internátech byli mladí muži neustále pod dozorem vychovatelů. Vychovatelem se mohl stát člověk vzdělaný, se širokým obzorem, musel být spravedlivý a mít dobrou fyzickou kondici. Vychovatel s přirozenou autoritou měl jít mladým mužům svými názory a přístupem k životu příkladem. Jeho úkolem podle Končítíkové (2014) bylo vytvořit mezi mladými muži

přátelské vztahy. Dalším úkolem bylo dokonale znát charakterové vlastnosti a povahu všech mladých mužů, které měl na starost. Znat jejich silné a slabé stránky, jejich zájmy a starosti, které je trápí. Vychovatel, aby lépe pochopil osobnost jednotlivých mladých mužů, musel znát, v jakých rodinných poměrech vyrůstali, kolik měli sourozenců, zda pocházeli z vesnické nebo městské rodiny.

Vychovatel dohlížel na to, zda si mladí muži plní své povinnosti, a sledoval, jaké mají studijní a pracovní výsledky, za které mladí muži byli bodováni. Hodnocení bodováním probíhalo i na straně vychovatelů za to, jak si jeho svěřenci vedli. Další povinností vychovatele bylo dohlížet na zájmy mladých mužů. Drželi dozor nad hraním společenských her, dohlíželi na tělesnou výchovu, vedli debatní, diskuzní, čtenářské a divadelní kroužky.

Tomáš Baťa požadoval, aby pedagogičtí pracovníci Baťovy školy práce byli kvalitní odborníci.

Valach (1990) uvádí, že výchovou mladých lidí se zabývali nejlepší mistři, vychovatelé, učitelé, ale také sportovní instruktoři a další. U svých svěřenců rozvíjeli kulturní a sportovní talent, vedli je k duševní a fyzické čistotě.

Ředitelem BŠP se stal Oldřich Hradil, byl správcem internátů mladých mužů. Ve své výchovné činnosti kladl velký důraz na pěstování sportu, vedl mladé muže k tělesné výchově. Jeho zástupcem na internátech byl pověřen Otakar Kohn-Jánský.

Vlivem všech, kteří se podíleli na výchově mladých mužů, se z některých stali přední pracovníci, osobnosti, které se proslavily nejenom u nás, ale i ve světě. Například známý sportovec, několikanásobný olympijský vítěz, Emil Zátopek a spisovatel Ludvík Vaculík, který později v padesátých letech i se svojí ženou Marií působil jako vychovatel na domově mládeže.

Ludvík Vaculík ve své trilogii Milí spolužáci složené z Knihy indiánské, Knihy dělnické a Knihy studentské a sestavené z nashromážděných dokumentárních materiálů – deníku, dopisů, různých dobových dokladů, se ve svazku Kniha dělnická přenáší do Zlína, do škol, internátů a dílen Baťových závodů.

„Drazí rodiče,

Po včerejšku, neděli strávené mimo domov, jsem se dovedl jen mračit. Měli jsme mít službu, stáli jsme od osmi do deseti před III. internátem a hlídali, aby Mladí mužové byli pořádně oblečení, měli B, čisté boty a vázanku nebo rozhalenku. To už se mi zdálo úplně beznadějně, stál jsem tam a asi jsem musel na svou náladu též příslušně vyhlížet, poněvadž mi pan

vychovatel řekl, abych šel hodinu hrát. Potěšil jsem se, při každém kousku se mi vybavilo, jak jsem to hrál kdysi doma nebo v hodině u pana učitele Gotze nebo paní učitelky, nálada při tom, počasí i rozhovory.(...) K obědu jsme měli brambory s jakýmsi masem...Dělal jsem si plány, že si od dvou hodin zase zahraji, než se půjde na program, ale všude hrálo rádio, jehož zastavení není v naší moci, a tak jsem chvíli četl Ulici u Rybařící kočky. Ve dvě byl nástup, a jelikož poprchalo, měli jsme jít buď do Památníku, nebo do Studijního ústavu. O třech hodinách jsem byl zase v internátě a četl, aniž mě to bavilo. Na světlici byl kravál, nechtěl jsem půjčit housle...“ (Vaculík, 1995, s. 127).

Z některých absolventů BŠP se stali vlivní politici, jako například Milouš Jakeš.

„Žel, právě někteří – jako bývalý všemocný vládce pan Jakeš – zradili krásné ideály, které jim u Bařů vštěpovali – především ctít lidskou svobodu“ (Valach, 1990, s. 32).

3.2.3 Internáty pro mladé muže

V okamžiku, kdy se začala budovat Bařova škola práce, bylo rozhodnuto o vybudování internátů. Tím, že Tomáš Bařa pro svoji firmu vybíral nadané žáky, kteří ukončili základní vzdělání, nemohl vybírat pouze žáky z blízkého okolí, ale i ze vzdálenějších míst. Bylo nutné poskytnout jim ubytování. Povinnost bydlet na internátech měli však všichni studenti Bařovi školy práce. Mělo to své opodstatnění. Odpoutání se od rodičovské podpory.

Mladí muži měli vyrůstat mezi sobě rovnými a stejně starými chlapci, měli se stát finančně soběstačnými a o svoji mzdu se s nikým nesměli dělit. Neposílali žádné peníze rodičům, ale také od svých rodičů žádnou finanční podporu nesměli přijmout. Předpokládalo se, že čtrnáctiletí chlapci jsou dostatečně staří na to, aby se dokázali o sebe postarat, ale na druhou stranu dostatečně mladí k formování jejich pracovních návyků. Pobyt v internátním prostředí umožnil poznat povahové a charakterové vlastnosti mladého muže. Internátní prostředí příznivě ovlivňovalo a podněcovalo mladé lidi tak, aby z nich vyrostly osobnosti, které budou příkladem celé společnosti.(Končítíková, 2014)

Na tehdejší dobu Valach (1990) popisuje domovy mladých mužů jako překrásné poschod'ové budovy z oceli, cihel, betonu a ze skla. Budovy prostorné, vzdušné, vybavené sociálním, sportovním a kulturním komfortem. Internátní budovy poskytovaly zázemí mladým mužům pro absolvování Bařovy školy práce. Podle Končítíkové (2014) šlo o pěti etážové budovy. První etáž sloužila jako společenský prostor. Zde mohli mladí muži navštěvovat knihovnu, hernu, využívat služeb holiče, krejčího, bufetu. Nacházel se zde sklad prádla, čistírna, sušárna, byt domovníka a garáže. K ubytování se využívala druhá až pátá

etáž. V první etáži se nacházela kuchyňka pro přípravu jídla, jídelna, klubovna, příruční sklad a hovorna. Zpočátku bydlelo na jedné etáži 120 mladých mužů. Mladí muži byli rozděleni do táborů a každému táboru velel jeho kapitán. Používaly se znaky skautingu. Na stejné etáži měl být vychovatel se svoji rodinou.

Jednotlivé pokoje byly velmi skromné. Nacházely se v nich vestavěné skříně a ty byly rozděleny na prádelník a šatník, postele byly uspořádány nad sebou. Skříně neposkytovaly moc prostoru na hromadění věcí, proto mladí muži měli předepsaný počet kusů oblečení a věcí.

3.3 Život a výchova mladých žen na internátě

Jak již bylo vzpomenuo výše, Baťova škola práce měla za cíl vzdělávat a vychovávat budoucí pracovníky firmy Baťa. Zpočátku byla v roce 1925 založena pro mladé muže a následně, v roce 1929 i pro mladé ženy.

Končítíková, Kašpárková (2012) uvádějí, že velkým zájmem a jedním z cílů BŠP byla výchova mladých lidí k harmonickému rodinnému životu, a z tohoto důvodu se výchova mladých žen vedla ve společenském duchu, kde žena zastávala kulturní a společenský rozměr rodiny. Cílem výchovy byl všestranný rozvoj osobnosti mladých žen. Vychovat ženu vzdělanou, která bude svému muži rovnocennou partnerkou a bude schopna vychovávat děti.

Charakter mladé ženy byl formován:

- rodinnou výchovou,
- výchovou k sociálnímu citění,
- výchovou k občanským cnostem,
- výchovou k hospodárnosti,
- výchovou k ukázněnosti,
- výchovou k pravdomluvnosti a pravdivosti,
- výchovou ke ctižádosti.

Organizace života na internátě pro mladé ženy byla podobná jako u mladých mužů s tím rozdílem, že mladé ženy pobyt na internátě vnímaly trošku jinak. Pro mladé ženy bylo těžké zvykat si na systém internátního života, kde byl velice tvrdý denní režim a existoval velmi malý prostor pro vlastní plánování. Mladým mužům to tak nevadilo, dokonce byli tímto systémem nadšeni.

Volný čas mladých žen byl řízený pod dohledem vychovatelky. Účastnily se sportovních akcí, výletů do přírody, navštěvovaly kino, divadlo, divadelní a recitační kroužky. Zdokonalovaly se v šití a vaření.

3.3.1 Mladé ženy

Za mladé ženy byly považovány dívky Baťovy školy práce ve věku od 14 do 19 let, které studovaly, pracovaly a bydlely na internátech u firmy Baťa.

„*Desatero mladé ženy*

- *Rozumná*
- *Ukázněná*
- *Ctnostná*
- *Upřímná*
- *Odvážná*
- *Pracovitá*
- *Čistotná*
- *Jednoduchá*
- *Přítelkyně všech*
- *Vždy dobré a veselé myslí*“ (Končítíková, Kašpárková 2012, s. 50).

U mladých žen BŠP kromě toho, že byly vzdělávány a vychovávány pro firmu Baťa, se předpokládalo, že v budoucnu se můžou stát manželkami mladých mužů a díky absolvování Baťovy školy práce dokáží vytvořit fungující domácnost.

Vychovatelky mladých žen

Vychovatelky mladých žen nebyly o moc starší než jejich svěřenkyně. Vztah mezi nimi byl přátelský, a ačkoliv si byly věkově blízké, ze strany mladých žen autorita vůči vychovatelkám byla vždy respektována. Svým přístupem a výchovou kladně ovlivňovaly rozvoj osobnosti mladých žen. Vychovatelka měla přehled, kde se mladé ženy zdržují, jak se jim daří v práci i ve škole.

Absolventky Baťovy školy práce

Z mladých žen, které prošly tříprvkovým systémem vzdělávání BŠP složeným z práce v továrně, učení ve škole a výchovou na internátech, se stávaly skvělé hospodyňky, které

uměly dobře a hospodárně vařit, dokázaly vytvořit harmonické rodinné prostředí pro svého manžela (často se jím stal mladý muž Baťových závodů), zvládaly péči a výchovu o dítě. Tyto ženy byly navíc všeobecně vzdělané a všestranné. Ovládaly více cizích jazyků, zajímaly se o politické dění, měly přehled v literatuře, hudbě. Naučily se hrát na hudební nástroje, malovaly, zpívaly.

3.4 Sociální program a bytová politika Tomáše Bati

Tomáš Baťa se zasloužil o velký rozvoj internátů a výchovu mladých lidí pro svoji firmu, avšak nezapomínal ani na svobodné absolventy BŠP, kteří pracovali a dále se vzdělávali u firmy Baťa. Myslel také na rodiny, kde ženy vytvářely harmonické rodinné prostředí, vychovávaly děti a muži pracovali v Baťových závodech.

Průmyslová výroba v rozvíjející se firmě Tomáše Bati potřebovala stále více pracovníků. Baťa si byl vědom toho, že spousta pracovníků za prací do Zlína dojíždí a je nutné se postarat o jejich ubytování. Bylo potřeba vytvořit pro ně takové podmínky, aby svou energii, sílu mohli vynaložit v závodě a do práce chodili odpočatí, neunavení denním dojížděním. Jeho snahou bylo poskytnout svým zaměstnancům slušné bydlení pronajaté za přiměřenou cenu. Bytová politika byla na vysoké úrovni.

Svobodárny

Končítíková (2009) popisuje, komu sloužily svobodárny vybudované Tomášem Baťou. Jednalo se o ubytování pro svobodné ženy a muže bez závazků, kteří přicházeli za prací do Zlína. Samozřejmě byly určeny zvlášť pro dívky a zvlášť pro chlapce. Muselo se jednat o člověka, který byl zaměstnaný v závodě, byl svobodný a zdravý. Zájemci o ubytování ve svobodárnách procházeli zdravotní prohlídkou, zda netrpí infekční nemocí. Panovalo zde přísné dodržování domovního řádu. Dozorkyně a dozorcí dohlíželi na úklid a čistotu místností. Za porušení pravidel mohli být vyloučeni. Všichni uživatelé museli být na pokojích do 21: 00 hodin. Poté se svobodárna uzamykala. Při propuštění z podniku, museli svobodárnu opustit. Ta byla určena pouze pro zaměstnance Baťových závodů.

Domky pro zaměstnance

Ze základních potřeb prudce rozvíjejícího se podniku vznikla výstavba města jako zahradního města. Došlo k výstavbě nejenom veřejných budov, ale i k výstavbě domků pro zaměstnance firmy Baťa.

Ševeček (2009) se zmiňuje, že v letech 1918 – 1919 vyrostla u březnické silnice skupina deseti jednopatrových vilek, tzv. Hradčany. V roce 1918 byla započata výstavba řadových dělnických domků o 13 bytech s nižším obytným standardem, tzv. Včelíny.

Valach (1990) uvádí, že do roku 1932 bylo postaveno 1500 rodinných domků. Každý byt měl 56 čtverečných metrů. Nacházela se zde předsíň, kuchyň, obývací pokoj, dvě ložnice, koupelna, WC, sklep, spižárna. Měsíční nájemné činilo 60 Kč. Tento typ byl určený pro čtyři rodiny. Domek pro jednu rodinu měl navíc místnost pro hosty a verandu s terasou, která byla zasklená. Za tento domek rodina zaplatila 140 Kč za měsíc. Domky nebyly oplocené, ovšem se zelení tvořily zahradní městečko.

Sociální program Tomáše Bati

Tomáš Baťa byl obchodník, hospodář, skvělý organizátor, úspěšný průmyslník, ale především člověk se sociálním cítěním. Rybka (2016) jej popisuje jako geniálního podnikatele, sociálního reformátora a originálního myslitele s mimořádným řečnickým a diplomatickým nadáním. Tím, jak pojal výběr svých budoucích zaměstnanců, výchovu mládeže pro firmu, se zaměstnanec stával cennějším občanem státu a v sociálním smyslu lepším člověkem.

Tomáš Baťa se zasloužil o celkový rozvoj střední Moravy. Vybuodoval stát ve státě - město Zlín. Pozvedl kvalitu života obyvatelstva. Vypracoval významný sociální program, zvýšil zaměstnanost, uvedl kariérní růst svých zaměstnanců, jejich jazykovou vybavenost, podílel se na urbanistickém rozvoji města a podporoval rozvoj sociální zaopatřenosti ve městě. Prosazováním Baťova sociálního programu se Zlín rozrůstal do podoby moderního velkoměsta, kde i přes velký rozvoj města byla sociální kontrola každého jedince jednoduše realizovatelná a účinná.

Baťovou důležitou složkou sociální politiky bylo vzdělávání a výchova pracovníků firmy. Díky dobře propracované sociální politice bylo o mladé lidi a pracovníky firmy dobře pečováno a bylo jim zajištěno zázemí.

Valach (1990) vnímá výjimečnost Tomáše Bati v jeho posedlosti vytvářením podmínek pro mladé lidi. Aby mladí lidé nemuseli zažívat bídu, ponižování a strasti. Dával

jím pocit perspektivy a zodpovědnosti. Dokazoval jim, že už od 14 let jsou schopni se žít a žít bohatým způsobem života.

Podle Rybky (2016) se Baťa vedle výchovy svých spolupracovníků a svého dorostu zajímal také o školství. Vrána, Císař (1939) uvádějí, že Tomáš Baťa usiloval o zřízení pokusných škol ve Zlíně. Po návrhu jednotné školy uveřejněného dr. Václavem Příhodou ve Školských reformách došlo k rozhodnutí, že město Zlín požádá ministerstvo školství o povolení pokusné měšťanské školy. Povolení bylo vydáno koncem srpna roku 1929 a počátkem září zahájil Tomáš Baťa první školní rok. Návrhem dr. Příhody byl dán ideový základ školy. Vedoucí ideou byla idea pokroku, základní organizační ideou jednotná škola, základní výchovnou myšlenkou se stala společenská škola a sociálním požadavkem byla stejná příležitost ke vzdělání pro všechny.

4 Domovy mládeže a výchova mládeže v průběhu druhé světové války za protektorátu Čech a Moravy (1939 – 1945)

Období okupace České republiky Německem pod vedením říšského kancléře Adolfa Hitlera vnímáme jako období buržoazní a nacistické. V průběhu druhé světové války, změnou politické situace v České republice, došlo i ke změně ve školství a výchovného působení na mládež.

Kaplánek (2012) uvádí, že ve 20. letech 20. století Paul Natorp, zakladatel německé sociální pedagogiky, chápal sociální pedagogiku jako teorii formování vůle na společenském základě a Fritz Klatt zase tvrdil, že je možné propojit cíl volného času s výchovou. A právě toto úsilí propojené s výchovou mládeže v platné členy společnosti zneužilo hitlerovské Německo k ovládnutí mladých lidí.

Harna, (1998) se zmiňuje, že dne 14. března 1939 odhlasováním slovenského sněmu došlo k zániku Československa a k vytvoření Slovenského štátu, který později užíval název Slovenská republika. Dne 15. března 1939 E. Hácha pod nátlakem podepsal prohlášení, v němž osud českého národa předává do rukou Hitlera, který následující den 16. března vyhlásil zřízení protektorátu Čechy a Morava.

4.1 Školství a výchova mládeže za protektorátu Čech a Moravy

Nacistický režim v období Protektorátu podle Bartoše (2004) usiloval o likvidaci české inteligence, což se ve školství nejvýrazněji projevilo v roce 1939 násilným uzavíráním vysokých škol. Docházelo i k reorganizaci základního a středního školství. Klesal počet českých škol, bylo nařízeno, kolik tříd a ročníků může být na středních školách otevřeno. Docházelo ke germanizaci školství. Do škol byla povinně zavedena němčina. Mnoho učebnic bylo podrobena cenzuře, docházelo k začernování nevyhovujícího textu. Z osnov zmizela občanská nauka, dějepis byl omezen jen na Velkoněmeckou říši. Učitelé museli navštěvovat přeškolovací kurzy, jazykové kurzy a mnozí z nich byli překládání z místa na místo nebo dokonce posíláni na nucené práce. Počet německých škol na území Protektorátu rostl. Došlo také ke zrušení jediné skautské výchovy v Čechách a na Moravě, tzv. Junák, který, jak uvádí Špičák (1990), vyvíjel svou činnost krátce i po okupaci Československa do 4. listopadu 1940, kdy jej Němci rozpustili. Další organizace pro mládež Sokol pracovala do října 1941, kdy došlo ke zrušení, a následně byla převýchova české mládeže svěřena Kuratoriu pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě.

Jindrová (2016, s. 156) v článku, který se zabývá změnami ve školství a výchově mládeže v době Protektorátu, popisuje na příkladu dnešního Havlíčkova Brodu „...*jaké prostředky použili nacisté k tomu, aby co nejvíce vytěžili potenciál mládeže pro svoji ideologii a cíle třetí říše. Mezi perzekuční opatření patřilo obsazování škol, zavádění nových učebnic a cenzura, vnášení ideologie do výuky, zatýkání, odvolávání a přemísťování učitelů, zneužívání žáků ke sběru surovin a na nucené práce a vyloučení Židů. Součástí germanizace bylo nejen povinné zavádění němčiny do výuky, ale také působení Hitlerjugend ve městě a okolních vesnicích. Na druhé straně jsou v malé míře v dokumentech doloženy i případy kolaborace. Život mladých lidí v době Protektorátu byl obtížný, a to nejen kvůli perzekuci, ale také kvůli tomu, že se museli vyrovnávat s novými poměry a změnami, jimž často nesnadno rozuměli.*“

4.2 Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě

Bartoš (2004) se zmiňuje, že cílem Kuratoria, které bylo formálně zřízeno 28. 5. 1942 vládním nařízením a jehož předsedou se stal E. Moravec, měla být převýchova české mládeže v nacistickém a proněmeckém duchu. Svými sportovními, kulturními a společenskými aktivitami mělo podchytit veškerou českou mládež. Primárním důvodem k založení Kuratoria, které svou činnost oficiálně zahájilo 13. března 1943, lze podle Šustrové (2012) spatřovat v nutnosti vytvořit mimoškolní organizaci, která by měla na starost výchovu české mládeže ve věku od 10 do 18 let v duchu nacionálně-socialistických idejí. Beer (2014) uvádí, že Moravec stanovil zásady nové výchovy pro českou mládež v duchu víry, vytrvalosti a kázně pro zajištění budoucnosti Čech a Moravy v říšském rámci. Cílem této organizace bylo poskytnout mladým Čechům odpovídající duchovní výchovu, která měla čerpat ze čtyř základních zdrojů, a to: dějiny, Říše a její zařízení, kultura a nový způsob života.

„Ideálním produktem kuratorní výchovy měl být prostý, poslušný, statečný, nesobecký a tělesně zdatný jedinec, uvědomující si nadřazenost pospolitosti nad individualitou a oddaný myšlenkám nacionálního socialismu“ (Beer, L., 2014, s. 264).

Dále uvádí, že velký důraz byl kladen na jednotnou výchovu mládeže po stránce duševní, mravní a tělesné. Kuratoriu měly být podřízeny již existující spolky, které se podílely na mimoškolních aktivitách mládeže. Spolky, které si měly zažádat kuratorní ústředí o povolení dále pokračovat ve své činnosti a neučinily tak, svou činnost musely ukončit. Kuratoriu fakticky podléhaly všechny organizace mimoškolní výchovy.

Beer se dále zmiňuje, že Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě pod Moravcovým vedením se nemohlo na zajištění ideové výchovy omezit pouze na činnost podřízených spolků, a proto pro upoutání mládeže pořádalo spoustu masových sportovních akcí s politickým charakterem. Nejokázalejším sportovním shromážděním Kuratoria byly Dny mládeže v roce 1943 probíhající na strahovském stadionu v Praze, jimž předcházely okresní a obvodové Dny mládeže v lehkotletických přeborech.

4.2.1 Domoviny mládeže

Beer uvádí, že pátým prováděcím nařízením kuratoria předsedy vlády v roce 1944 bylo rozšířeno nařízení z roku 1942 o výchově mládeže mimo rodinu a školu o povinnou službu výchovy mládeže v ústavech a zařízeních, které byly podle svého účelu určeny k výchově mládeže mimo stránky tělesné, duševní, mravní i po stránce sociální. Pod toto páté nařízení spadaly různé domovy, internáty, noclehárny, ubytovny, zotavovací tábory, prázdninové kolonie, učňovské a žákovské besídky. Jestliže se tato zařízení chtěla ucházet o provádění povinné služby při výchově mládeže, musela si o ně požádat a dostat povolení Kuratoria.

4.2.2 Dílo domovů mládeže

Cílem Díla domovů mládeže bylo organizovat:

- domoviny mládeže pro stálý pobyt učňovské mládeže,
- zotavovací domovy mládeže (chaty, tábory, rekreační budovy),
- ubytovací domovy mládeže sloužící pouze k přenocování (přechodné ubytování při turistických toulkách přírodou)

Podle Beera domoviny pro mládež patřily mezi nejrozšířenější skupinu a sloužily pro mládež, která musela dojíždět kvůli výcviku a škole.

Výchova mládeže v domovinách byla zajišťována Kuratoriem stanoveným personálem sociálním a vychovatelským, který měl téměř nahradit rodičovskou výchovu.

Sociální výchovou mládeže se zabýval Karel Žalud a vedení Díla domovů mládeže dostal na starost Josef Oščadlík. Karel Žalud dal podnět nejen k výcviku budoucích sociálních referentů pro práci mezi mládeží, ale i k proškolení vychovatelů, vychovatelek a vedoucích domovů. Škola pro vychovatele probíhala ve třech učebních úsecích. První úsek tvořila část teoretická, kde nejobsáhlejší částí byla nauka o výchově v domově mládeže, která obsahovala světonázorové školení a nauku o službě v domově. Druhý učební úsek byl zaměřen na část

praktickou, kde jim byla dána příležitost v praxi, a ve třetím úseku docházelo ke shrnutí celé látky a vykonání zkoušek, po kterých obdrželi vysvědčení k oprávnění vykonávat povolání vychovatele.

Mládež v domovech mládeže byla pod dozorem vychovatelů i v jejím volném čase. Samozřejmostí výchovy mládeže byla tělovýchova. Na sport byl kladen velký důraz a také vychovatelé museli být v tomto odvětví zdatní, nejen po fyzické stránce, ale měli být znalí i v řízení sportovních aktivit.

„Sociální práce Kuratoria patří především zdravé mládeži, neboť je důležitější udržet zdravým, co je zdravé, než pracně napravovat sociální školy již zastaralé. Charakteristickým rysem sociální výchovy ve službě mládeže jest její preventivnost a odklon od dobročinnosti, čili jinými slovy je to úsilí, aby mládež sama prožívala praktický socialismus.

Ukázkou správné sociální výchovy je loňská i letošní zotavovací akce pro mladistvé Odkaz Reinharda Heydricha.

V duchu praktického socialismu děje se i osazování domovů mládeže zvláště školenými vychovateli, kteří si toto povolání vyvolili z lásky k věci a nadšeně chápou svého úkolu. (Karel Žalud, vedoucí IV. Pracovní skupiny Kuratoria – Z útržku nějakého časopisu z roku 1944, který jsem našel ve složce BŠP)“ (Vaculík, 1995, s. 195).

4.2.3 Židovská mládež za Protektorátu

Jedním z cílů politiky německé moci bylo vyřešení židovské otázky na území protektorátu Čechy a Morava. Radkovičová (2014) uvádí, že Němci omezili Židům přístup ke vzdělání a nakonec jim zakázali navštěvovat veškeré vzdělávací instituce jak veřejné, tak soukromé. Podle Němců byl každý vzdělaný Žid potencionální nepřítel. Židé museli nosit zvláštní označení – žlutou židovskou hvězdu. V židovské kultuře bylo vzdělání vysoce hodnoceno, takže bylo otázkou času, kdy začnou nacistická nařízení obcházet. Jelikož Židům bylo zakázáno shromažďování, na výchovné práci se podíleli nejenom sionisté, ale také skauti. Jako příklad uvádí pomoc židovské mládeži od Anny Steinové – Rothové, vůdkyni 16. pražského skautského dívčího oddílu, která pro ně pořádala tajná školení, maskovaná jako dětské útulky, kde byla uplatňována výchova v demokratickém duchu. Děti byly zaměstnávány velmi promyšleně a metodicky. Aniž by nacisté o tom věděli, vznikaly vzorné experimentální třídy. Jiná situace byla vzdělávání dětí v Terezíně. V Terezíně byly zřízeny oddělené bloky pro mládež, tzv. heimy, které také měly ochránit děti před negativními vlivy

v ghettu. Starali se o ně sionisté. V některých blocích se striktně dodržoval denní program. Den začínal budíčkem, poté přišlo na řadu ilegální vyučování, odpoledne sport nebo kultura a den byl ukončen večerkou. Každý blok byl něčím specifický, jelikož vedoucí a vychovatelé mohli uplatnit při výchově svěřenců svá kritéria, kterým přikládali význam. V jednom heimu se řídili zásadami židovského skautingu, v jiném si pod vedením sionistického pracovníka vytvořili uskupení Škidovci, jež mělo vlastní hymnu, znak a vlajku. V dalším domově se chlapci inspirovali knihou Jaroslava Foglara a jejich vedoucí je vychovával ve skautském duchu. Skauting, který je věcí přírody, se zde mohl jevit jako úplný nesmysl, ale vychovatelé byli přesvědčeni, že má na mladé lidi velký morální vliv. Chlapci např. lovíli bobříka čistoty, dobrých skutků, bobříka zeměpisu a další. Jediný bobřík, který nebyl vyhlášen, byl bobřík hladu, protože ten měli v Terezíně neustále. V sionském duchu byl vedený i domov děvčat. Ta měla také vlastní vlajku, hymnu a potají ve sklepě odehrála různá divadelní představení.

Své místo v Terezíně mělo tajné vyučování, ačkoliv stejně jako všude v Protektorátu, bylo oficiálně vzdělávání židovské mládeže zakázáno. Děti učili nejlepší vychovatelé a učitelé, které nebylo problém získat, protože nikde jinde nebylo tolik židovských lidí z jedné země soustředěno na tak malém prostoru jako v Terezíně.

Z města Terezín, jak uvádí Harna, (1998) bylo vysídleno původní obyvatelstvo

a v letech 1941 a 1942 se proměnil Terezín na židovské ghetto, ve kterém byli Židé soustředěni a odtud plánovitě transportováni do vyhlazovacích táborů.

4.2.4 Hitlerova mládež (Hitlerjugend)

Podle domovů Hitlerjugend se zřizovaly v Protektorátu domovy pro mladé německé chlapce, které měly být vzorem pro zřizování domovů české mládeže a jejich výchovu.

Ralповá-Lewisová (2001) uvádí, že Hitlerova mládež byla založena roku 1922 nacistickou stranou, která slibovala mladým Němcům dobrodružství, kamarádství a skvělou budoucnost. Cílem nacistů však bylo přetvořit generaci mladých lidí, kteří by neznali nic jiného, než nacistické zásady a nacistickou ideologii. Život v této organizaci byl pečlivě naplánovaný. Velký důraz se kladl na ideál dokonalosti po fyzické stránce a celá soustava výchovy byla prodchnuta vojenským duchem. Mezi nejdůležitější aktivity patřily soutěživé sporty, kde nešlo o samoučelné cvičení pro zdraví. Sport je měl dovést k hranicím jejich možností, k překonávání sebe samých a oddávali se zde i násilnostem. Před vstupem do Hitlerjugend museli mladí chlapci ve věku 6 až 10 let ve zvláštní organizaci prokázat sportovní schopnosti, vědomí své rasové příslušnosti a znalost historie v nacistickém podání.

Po dosažení 10 let postoupili do Jungvolku, kde prošli důkladnou nacistickou přípravou, a až poté ve 14 letech se mohli stát členy Hitlerjugend. Německou mládež bylo potřeba připravit na budoucí povinnosti německého národa, a proto se rozhodlo, že musí být v této organizaci všechna německá mládež vzdělávána pro službu společnosti v duchu nacionálního socialismu mimo rodičovský dům. Hitlerova mládež se rozrůstala a rozvíjela, navazovala spojení s mladými Němci žijícími mimo Německo, a to hlavně v Československu a Polsku.

Knopp (2003) popisuje výchovu v Hitlerových internátech jako nemilosrdnou a surovou. První měsíce byly pro mnohé žáky nejtvrdší. Vychovatelé v ústavech představovali skutečné vládce, kteří byli všude přítomní. Většinou jim nebylo více než třicet let a pocházeli převážně z řad Hitlerjugend. Vyučovali, dohlíželi na domácí úkoly, veleli při nástupech a při manévrech. Kladli velký důraz na pořádek a disciplínu a většinou se pedagogicky angažovali a působili na žáky povzbudivě. V každém ústavu se našli tvrdí vychovatelé, kteří zneužívali svou moc k nesmyslnému drilu. Využívali různé metody jak mladé lidi nejenom ukáznit, ale i ponížit. K oblíbeným šikanám vychovatelů patřily tzv. maškarní plesy. Žáci museli ve stále kratších intervalech měnit uniformy a kombinovat různé oblečení a kdo tempu nestačil, dostával trest v podobě zákazu vycházek, nařízení úklidu, čištění bot. Na druhé straně šikana chlapce stmelovala a provokovala ke vzpurnosti.

5 Domovy mládeže a výchova mládeže po druhé světové válce

(1945 – 1989)

Po druhé světové válce první vláda Národní fronty Čechů a Slováků vyhlásila 5. dubna 1945 na svém ustavujícím zasedání v Košicích vládní program, který vytýčil naléhavé úkoly demokratizace vzdělávání a výchovy. Knapík (2014) uvádí, že tento program sliboval kromě očisty škol od nacistického vlivu především obnovu výuky ve školách uzavřených nacisty během protektorátu Čech a Moravy. Hned v roce 1945 se začalo v osvobozeném Československu pracovat na školské reformě. Štverák (1983) se zmiňuje o okamžité platnosti zrušení všech nacistických nařízení v oblasti školství a uzavření všech německých škol. Došlo k zajištění zaměření školství a výchovy na přátelství zejména s národy Sovětského svazu a ruský jazyk byl zařazen do učebního plánu na přední místo hned po mateřském jazyce. Dále se Knapík zmiňuje, že od února 1948 určovaly hlavní směr ve vzdělávání a výchově potřeby a představy komunistického režimu, které se v průběhu dalších let měnily zásahem třech školských zákonů v letech 1948, 1953 a 1960.

Po osvobození Československa v roce 1945 došlo k obnovení předválečné tělovýchovné organizace. Podle Špičáka (1990) byl obnoven také skautský Junák, který však byl po únoru 1948, kdy byl Svaz mládeže uznán za jedinou organizaci mládeže, do ní začleněn a docházelo k jeho postupné likvidaci. V roce 1949 vznikla jednotná masová organizace Československý svaz mládeže, která v období normalizace po nástupu Gustava Husáka do vedení KSČ s cílem obnovit mocenskou pozici jednotné dětské a mládežnické organizace zanikla, a nástupnickou organizací se stal v roce 1970 Socialistický svaz mládeže.

Domovy mládeže definuje zákon č. 95/1948 Sb. § 67 jako zařízení výchovná a sociální, zřizované státem podle plánu stanoveného vládou.

Ve sborníku dokumentů Komunistická strana Československa a mládež je uveden projev Klementa Gottwalda k mládeži ze dne 19. 5. 1947, ve kterém se vyjádřil k péči o učně a výstavbě domovů mládeže. *„Zařizujeme dnes dále pro učně nové pěkné školy a domovy, kde by učňové, kteří jsou zdaleka, mohli žít a stravovat se. Staráme se, aby učňové mohli strávit svou dovolenou společně v letních táborech, u lesa a u řeky. Jen tady v Praze má být ještě ve dvouletce postaven veliký domov pro 1160 učňů a čtyři nové domy pro učňovské školy. Jen ty čtyři domy budou stát 42 milionu korun“* (Kolektiv Mladé Fronty, 1976, s. 39).

Cílem zřizování domovů podle Hyhlíka, Adamcové (1950) byla snaha vytvořit taková střediska, ve kterých by bylo postaráno o mládež mezi 15 až 18 rokem, jestliže tato mládež musela z důvodů studijních nebo pracovních pobývat mimo rodinu. Činnost vychovatele a výchova v domovech neměla být náhražkou rodinné výchovy, ale jejím doplněním.

5.1 Ideová výchova mládeže v období komunistického režimu

Hyhlík, Adamcová (1950) se vyjadřují k neupřímnostem správné výchovy mládeže, hlásaným v kapitalistické společnosti, která, jak uvádějí, tvrdila, že výchova musí být nepolitická a povinností je mládež vychovávat pro život. K této spojitosti se staví jako k nelogické, jelikož dle nich nelze vychovávat pro život a přitom nepoliticky, protože nejmocnějším vychovávacím prostředkem, který formuluje člověka, je prostředí, jeho společensko-hospodářské poměry a politické zřízení, a proto výchova musela být vždy politická. Podle nich jsou v lidově demokratickém státě cíle výchovy politické a výchova je zaměřena politicky na školách, v domovech mládeže i na pracovišti. Politických cílů se lépe dosahuje tím, že učně ideově spojuje výchova v dílně, ve škole i mimopracovně. Vychovatelé, kam řadí instruktory z dílen, učitele a vychovatele z domovů, k uskutečnění těchto cílů musí volit vhodné metody, pracovat svorně a koordinovaně. Vychovatelé z domovů teprve až po seznámení se s výchovou jejich svěřenců ve škole a na pracovišti můžou usilovat o splnění cíle, a to:

„...vychovávati národně a politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu, československé vlastence, statečné obránce vlasti, oddané zastánce pracujícího lidu a stoupence socialismu“ (Hyhlík, Adamcová, 1950, s. 9).

Jak uvádí Kolektiv Mladé fronty (1976) z usnesení ÚV KSČ v 60. letech, významnou úlohu při socialistické výchově mládeže sehrál Československý svaz mládeže, který organizoval zájmovou činnost, politické vzdělávání mládeže a přispíval k internacionální výchově a k rozvoji přátelství s mládeží Sovětského svazu a dalších socialistických zemí. Organizace Československý svaz mládeže (ČSM) vznikla v roce 1949 a zároveň byla ustanovena Pionýrská organizace ČSM sdružující děti ve věku od 9 do 15 let. Úsilím a celou činností Svazu mládeže bylo soustředit se, aby mládež byla kulturně vyspělá, všestranně vzdělaná, fyzicky zdatná. ČSM měla být pomocníkem v komunistické výchově mladé generace. Jedním z úkolů strany byla všestranná příprava mládeže a její výchova v duchu marxismu-leninismu. Důležitou složkou při výchově mládeže a k dosažení vytýčených cílů bylo sjednocení tělovýchovy, jelikož k plnění úkolů bylo potřeba zdravých a otužilých

pracovníků. Pro příznivé ovlivňování výchovy a fyzické zdatnosti mládeže se zvláštní pozornost měla věnovat masovému rozvoji turistiky.

5.2 Výchova učňů na domově mládeže

Cílem výchovy mladých lidí na učňovském domově mládeže byl všestranně rozvinutý člověk. Švancar (1964) uvádí, že prostředí domova mládeže je vhodným prostředím pro mravní výchovu, jelikož vychovatel ovlivňuje nejenom jednotlivce, ale zároveň celý kolektiv, což podle něho chybí například v rodinném prostředí, kdy rodiče nemají zpravidla žádný vliv na kolektiv v blízkosti jejich potomka. Současně uvádí učitelovo a mistrovo částečné omezení při ovlivňování kolektivu, protože se převážně zaměřovalo na to, aby mladé lidi naučil předepsané látce a odbornému výcviku.

Pro všestrannou výchovu žáků na učňovských domovech bylo výchovné působení na mladé lidi zaměřeno na výchovu mravní, politickou, na výchovu k vědeckému světovému názoru, vedení mládeže k správnému hospodaření, na výchovu estetickou a výchovu tělesnou.

Mravní výchova

Tím, že žáci žili v domově po určitou dobu, se mohl vychovatel lépe soustředit na jejich výchovu v mravní oblasti, kdy šlo o vypěstování kladných charakterových vlastností a odstranění záporných rysů u mladých lidí. V souvislosti s mravní výchovou Švancar (1964) uvádí důležitost přístupu k výchově k ukázněnosti a zmiňuje u výchovy ke kázní jako prostředek výchovy vliv tradice a veřejného mínění. Tam, kde kolektiv domova byl ukázněný se vžitými správnými normami chování, se nováčci velmi rychle přizpůsobili a s nekázní nebyl takový problém.

Politická výchova

K další důležité složce komunistické výchovy mládeže patřila výchova politická. Jako nesprávnou a neúplnou politickou výchovu chápe Švancar (1964) v domovech mládeže pořádání různých školení, besed k politickým událostem nebo organizovaný odběr tisku, což ovlivňovalo pouze rozumovou stránku osobnosti žáků, ale nebyla rozvíjena stránka citová. Aby se z žáků stali opravdu přesvědčení budovatelé společnosti, museli být vedeni hlavně k pochopení toho, co je správné, a měl u nich být utvářen citový vztah k republice, k rodnému kraji a k práci. Upevňování vědomí socialistického vlastenectví viděl například ve sledování sportovních utkání reprezentačních družstev, v účasti na spartakiádě nebo v průvodech

k oslavám 1. máje. Dalším prostředkem působícím na citovou oblast se zaměřením na politickou výchovu mělo být vychovatelovo doporučování četby, návštěva záměrně vybraných představení, putování za historickými památkami po stopách dělnické třídy. Jako neúčinnější výchovný prostředek při politické výchově mládeže chápal samotnou aktivitu žáků, kterou mohli prokázat plněním plánovaných úkolů, podáváním zlepšovacích návrhů, prací pro kolektiv, vedením nástěnek, psaním kronik. Zde také připomínal důležitost aktivity organizace ČSM v domově mládeže, která se řídila svazáckými zásadami. Úkolem politické výchovy bylo žáka naučit samostatně se orientovat v politice, naučit se samostatně myslet, mít vlastní názor a úsudek a vychovatel si musel všimnout, zda žáci termíny kapitalismus, socialismus, marxismus nepoužívají jako bezobsažných pojmů.

Výchova k vědeckému světovému názoru

Dalším úkolem v domovech mládeže bylo vyzbrojit především učně vědeckým světovým názorem, neboť ti na rozdíl od studující mládeže se velmi brzy úzce specializovali a neměli takovou možnost denně konfrontovat světový názor s vědou, která byla předávána studentům ve škole. Švancar (1964) se v této oblasti výchovy žáků k vědeckému světovému názoru zmiňuje o spolupráci učitele a vychovatele a uvádí, že ačkoliv učitel měl možnost své svěřence vzdělávat v těchto otázkách systematicky, vychovatelova práce s mládeží může být v tomto ohledu tvořivější. Pro vytváření vědeckého světového názoru a komunistického přesvědčení se prosazovala nutnost uplatnění všech výchovných prostředků výchovy mravní, citové, rozumové, tělesné a polytechnické. Bez tohoto přesvědčení a názoru, který byl neodmyslitelným rysem socialistického člověka, se mladý člověk nemohl stát platným budovatelem socialismu a komunismu.

Výchova k správnému hospodaření

Neméně důležitou otázkou ve výchově dospívající mládeže, kterou se vychovatel měl zabývat, bylo vedení učňů k správnému hospodaření s penězi. Někteří mladí lidé, byli již z domova naučeni rozumně hospodařit, ale u opačných případů bylo potřeba poradit, jak s penězi zacházet a neutráct za zbytečnosti.

Estetická výchova

Neoddělitelnou součástí komunistické výchovy učňovské mládeže se stala výchova estetická. Jelikož v osnovách učňovských škol nebyly vyhrazeny hodiny zaměřené na

estetickou výchovu, bylo velmi důležité věnovat pozornost v oblasti estetiky na domově mládeže a vést učně k správnému vnímání estetických jevů. Prvním estetickým zapůsobením na nové učně nastupující na domov mládeže podle Švancara byla úprava prostředí. Upravené chodby, společenské místnosti a vkusně zařízené ložnice vzbuzovaly už při příchodu příjemný pocit a kladný vztah mladého člověka ke kolektivu učňů i pedagogického sboru a celkově k novému domovu. Estetická výchova mládeže byla inspirována sovětským pedagogem Antonem Semjonovičem Makarenkem (1888-1939). Švancar (1964) jej zmiňuje jako propagátora myšlenky estetiky chování v kolektivu, a to především formu chování přijatou všemi členy kolektivu. Zdůrazňoval nejenom úpravu denních místností v domovech, ale také vkusné a čisté oblékání mládeže i dospělých, správné držení těla. Spjoval výchovu estetickou s ostatními složkami výchovy. Součástí estetické výchovy byly pravidelné návštěvy výstav, různých divadelních představení, koncertů a besed mimo budovu domova mládeže.

Tělesná výchova

Velmi důležitou složku ve výchově mladých lidí představovala tělesná výchova. Kolektiv Mladé fronty (1976) uvádí z usnesení UV KSČ z roku 1962, že dobrovolná tělesná výchova dětí a mládeže v socialistickém Československu měla být organizována zásadně v rámci činnosti Pionýrské organizace a organizace Československého svazu mládeže na škole nebo odborném učilišti. U mládeže starší 14 let by se měla dobrovolná tělesná výchova spolu se základní tělesnou výchovou zaměřit na výcvik v hlavních sportech a organizovat ve sportovních kroužcích ustavovaných při organizaci ČSM. Podle Švancara (1964) cílem tělesné výchovy bylo vypěstovat tělesně zdatnou a zdravou generaci budovatelů i obránců socialistického společenského zřízení. Tělesnou výchovu na domově mládeže definuje jako souhrn činností směřujících k fyzickému a psychickému rozvoji jedince. Tyto činnosti měly velký význam zdravotně preventivní a výchovný. Učily mládež přivyknout si na tělesnou námahu a zároveň otužovaly organismus. V souvislosti s rozumovou výchovou přispívala tělesná výchova k aktivnímu rozvíjení pohotového myšlení a rozhodování – v zdravém těle, zdravý duch. S tělesnou výchovou bývala spojována také mravní výchova, která vedla ke kolektivismu a disciplinovanosti, s estetickou výchovou zase měla společnou snahu dosáhnout ladnosti a krásy pohybů.

V domovech byla zavedena ranní rozcvička, nabízeny kroužky většinou míčových her. Vychovatel – cvičitel, měl zachovávat pedagogickou zásadu osobního příkladu sportovce, ať

už v přístupu k užívání alkoholických nápojů nebo kouření. Jestliže vychovatel mladým lidem o škodlivosti těchto zlovyků vyprávěl a upozorňoval je na jejich neblahý vliv na sportovní výkony, měl jít vzorem. Kromě míčových her v domovech mládeže byla vhodnou a oblíbenou činností turistika, která vedla k všestrannosti žáků, upevnování kolektivu a k vytváření vzájemných vztahů mezi vychovatelem a jeho svěřenci. Stala se dobrou náplní volného času hlavně o sobotách a nedělích, kdy v domovech nebyl stanoven dost bohatý obsah víkendových programů pro ubytovanou mládež.

Volný čas a zájmová činnost

Podle Švancara (1964) se učni zúčastňovali zájmové činnosti dobrovolně podle svých zájmů a schopností. Dobrovolná účast však nesměla být příčinou lhostejnosti dospělých k tomu, co mladí lidé dělali ve svém volném čase, a nezbavovala je povinnosti rozvíjet u mládeže společensky cenné zájmy. Zároveň uvádí, že při výběru zájmové činnosti bylo nutné dbát na všestrannost a věnovat se nejenom kulturním a sportovním kroužkům, ale také technické činnosti, a to podle toho, s jakým zaměřením byla soustředěna učňovská mládež v domovech. Například, jestliže se jednalo o učně strojírenských závodů, pozornost byla věnována práci mičurinských kroužků, naopak učňové ze zemědělských oborů se měli zúčastňovat technické tvořivosti, aby se seznámili s činností jiného odvětví, než kterému se věnovali v praktické části svého učení. Tato zájmová činnost souvisela s polytechnickou výchovou, u které nebyly nutné specifické výchovné metody, jelikož souvisela s dalšími složkami výchovy. Ubytování učni se opravami podíleli na pracích v domově mládeže, které byly potřebné. Například opravy klik u dveří, úprava opadající omítky, práce na zahradě, různé natěračské práce, ale také vybudování stanového tábora, nařezání dříví, postavení stožáru k prázdninovému pobytu v přírodě.

Přihlásil-li se učeň do jakéhokoliv zájmového kroužku, byl povinen aktivně v něm pracovat a zúčastňovat se pravidelných schůzek. Učni, kterým nebyla poskytnuta dovolenka ve dnech pracovního klidu, využívali svůj čas účelně podle svých zájmů a také se zúčastňovali plánovaných akcí podle potřeb kolektivu, jelikož individuální vycházky nebyly jako jediný program ve volných dnech vhodné. Lepší využití volného času učňů o sobotách a nedělích mělo být námětem pro svazácké organizace. Součástí práce v kroužcích bylo dodržování bezpečnostních pravidel a nutnost chránit společné vlastnictví, které sloužilo k provozování činnosti. Při veřejném vystupování v rámci zájmové činnosti museli vždy dbát na řádné reprezentování svého učiliště a domova, v kterém pobývali.

Zájmová činnost měla své organizační formy a dělila se na zájmové a sportovní oddíly, hromadné akce a individuální činnosti.

Nejrozšířenější formou byly zájmové a sportovní činnosti s dobře organizovaným programem a následným dosažením viditelných výsledků. Mezi hromadnou formou, nebo také masovou, patřily výstavy, besedy, kurzy společenského chování, turistické výlety, zábavné večery, sportovní soutěže, čtenářské konference apod. Pro tyto hromadné akce bylo charakteristické, že účastníci netvořili stálé kolektivy, ale střídali se. Výhodou bylo podchycení většího počtu mladých lidí bez vyhraněných zájmů.

Individuální zájmovou činností byla snaha podporovat zájmy mladých lidí, kteří se jimi již zabývali ve svých rodinách. Mohli to být mladí kutilové, nadšenci do malování a hry na hudební nástroje, vášniví čtenáři. I tyto individuální činnosti se usměrňovaly a odborně řídily odbornými poradci. K nim se řadili vychovatelé, ale také rodiče, starší kamarádi a známí.

Švancar (1964) rozděluje obsah zájmových činností na domovech mládeže na:

- politickou a ideovou výchovu,
- sportovní, tělovýchovnou a brannou činnost,
- technickou tvořivost, poznávání vědy a techniky,
- kulturní tvořivost, rozvíjení zájmů o umění.

5.3 Vychovatel v domově mládeže

Hyhlík, Adamcová (1950) spojují otázku, jaký by měl být vychovatel v domovech mládeže s výchovným cílem, jehož bylo potřeba dosáhnout. Pro výchovu třídně uvědomělé a kulturně vzdělané mládeže musel být vybírán takový vychovatel, který byl schopen tento cíl splnit. Kandidáti se měli pohybovat mezi 25 až 45 lety, ale v ojedinělých případech mohly být výjimky.

Zásady pro výběr vychovatelů:

- kandidát musel být třídně a politicky uvědomělý,
- měl si zachovat kladný vztah k závodu, jestliže byl z něho vybrán,
- měl mít kladný poměr k celostátním organizacím, nejlépe být jejich členem,
- základní vzdělání a rozumová úroveň měla být na dostatečné výši k osvojení všeobecného a odborného vzdělání,
- musel mít hluboký zájem o kulturu a politické dění,

- musel svou rozumovou vyspělostí umět správně své znalosti a zásady přenášet na své svěřence,
- musel mít zájem o techniku,
- musel být charakterově spolehlivý, vyrovnaný, vyspělý, skromný
- zároveň měl disponovat přiměřenou dávkou zdravého sebevědomí, umět se dobře chovat,
- musel být tělesně zdravý a fyzicky zdatný.

Švancar (1964) se k vychovateli epochy socialismu a komunismu staví jako k vychovateli s vysokou ideovostí. Inspirací pro ně měl být Makarenko. Socialistickým vychovatelem se nikdo nenarodil, stal se jím svým vlastním přičiněním. Dokázal bez příkladů a zkušeností pro socialistickou společnost z dětí vychovat nadšené a uvědomělé budovatele.

Vlastnosti vychovatele podle Švancara:

- pozitivní vztah a láska k mládeži,
- poctivost k plnění povinností (nesmlouvavý postoj k sobě samému),
- kladný vztah k výchovné práci,
- pedagogický takt,
- důslednost v požadavcích a rozhodnost,
- snaživost ke zvyšování svých odborných vědomostí,
- schopnost hledat nové formy své vychovatelské práce.

Spisovatel Ludvík Vaculík ve svém prozaickém díle Rušný dům přetvořil svou zkušenost z vychovatelství do reportáže z učňovského domova ze začátku 50. let. Autor zde řeší stranický přístup k socialistické výchově mládeže a kritizuje šablonovité praktiky při její výchově. Mladý vychovatel Lysák, opravdový komunista, se snaží o jiný přístup ke svěřené mládeži, zkouší nové výchovné metody.

„Uslyšel jsem, až zas hovořil kdosi jiný. Hradil, předseda závodní rady.

Potvrdil jsem si, co jsem cítil při prvním setkání s vaším vychovatelem, když jsme diskutovali tenkrát o těch snídaních. Nejsou mu vůbec jasné zásady socialismu. Teď vidíme, že vůbec nevede mládež politicky. Naskýtá se otázka, jestli toto je jednání hodné člena strany.

To bude jistě řečeno na jiných místech. Výsledkem jeho práce je i hrozný úpadek, do kterého se dostal třetí ročník ve svobodárně. Dnes se prokázalo, v čem je ten zakopaný pes. Učni jsou dělníci! A má se tedy s nimi mluvit po dělnicku. Jasně: tohle je černé a tohle je bílé! A ne zavádět jakési mlhavé polemiky. Protože imperialisti se v Koreji nevzdají svých plánů jen tak lehce. Bude třeba přesvědčit je jasnou řečí. A takovou řečí soudruh Lysák zřejmě mluvit nedovede. Bude se to muset však naučit, jestli chce být přínosem k budování socialismu v naší vlasti.

Až dosud bych na všechno měl odpověď: argument nebo aspoň ironii. Ted' se mi myšlenky slepily v těžký chuchvalec, který uzátkoval hlavní cestu v mozku, takže mi zbyl živočišný obranný reflex.

A potom je tu ještě jedna otázka: totiž, jestli ty jsi, soudruhu Lysáku, také morálně oprávněn vést mládež. Co to například vedete za život s tvou manželkou? Mládež na to poukazuje. Proč se nestará jako každá máma o svoje děcko? Jak to, že dochází ve večerních hodinách do internátu?“ (Vaculík, 1963, s. 133).

Nástupem normalizace v 70. letech 20. století docházelo k zásadním změnám v profesním životě pedagogů. Snahou komunistického režimu bylo pracovníky ve školství prověřovat a kádrovat. Svou věrnost zásadám socialistické výchovy mládeže, výchovné působení na žáky, aby z nich vychovali oddané a poslušné občany režimu, museli přislíbit v dokumentu Slib výchovného pracovníka svým podpisem. Projevením nesouhlasu s tímto dokumentem mnozí museli svou pedagogickou činnost ukončit a byli převedeni na podřadnější práce neodpovídající jejich vzdělání. (Šimíček)

5.4 Život a režim v domově mládeže

Život učňů ubytovaných v domově mládeže se řídil pokyny domácího řádu, ve kterém byla stanovena pravidla pro dodržování jednání mládeže v daném ubytovacím zařízení a který bylo potřeba zveřejnit, aby byl kdykoliv přístupný všem učňům. Podle Švancara (1964) řád obsahoval základní požadavky chování na učně jak v domově, tak i ve škole a na pracovišti, zahrnoval jejich práva a povinnosti, stanovil stupnici odměn a trestů.

Ustanovení domovního řádu byla obecně platná a na jejich základě si každý domov mládeže stanovil konkrétní režim dne. Denní pořádek usměrňoval činnost ubytovaných učňů během dne.

Časový rozvrh obsahoval chronologicky časově sestavený den, počínajíc budíčkem a končíc nočním klidem na domově mládeže. Po budíčku, na který učně místo vychovatelovy píšťalky upozorňoval rozhlas, zavedený ve všech pokojích, následovala ranní rozcvička v předepsaných cvičebních úborech trvající 10 až 15 minut. Poté přišla na řadu osobní hygiena ve studené vodě a úklid pokojů s následnou kontrolou vychovatelem a dozorčím žákem. Důkladnější kontrolu pokojů prováděl každý vychovatel u vlastní přidělené skupiny před jejím příchodem ze zaměstnání. Kontrolovalo se také oblečení učňů před odchodem na snídani. Příchod učňů do jídelny byl organizovaný, přicházeli v intervalech po ročnících nebo pracovištích. Stejně zásady platily také pro příchod na oběd, jenom s důslednější kontrolou vychovatelů, kteří většinou již nastoupili do služby. Po zaměstnání se učňům vyhradila jedna hodina volna na uspořádání osobních věcí, doporučovalo se dvakrát za týden spojit volno s obstaráváním nákupu a vycházkou. Zájmové činnosti v kroužcích a sportovních oddílech se věnovali zhruba 2 – 3 hodiny. Těm, kteří zrovna neměli naplánované zaměstnání v kroužcích, bylo doporučeno využít volný čas například k individuální zájmové činnosti, četbě nebo k dalšímu studiu.

K dennímu studiu na domově mládeže se přihlíželo podle potřeb jednotlivých žáků. Zhruba se předpokládalo vyhradit na vzdělávání dvě hodiny. Studium probíhalo buď v ložnicích, nebo ještě lépe v malých společenských místnostech. Vychovatelé u svých svěřených žáků měli kontrolovat jejich vypracovaná cvičení, rozdělit žáky podle studijních výsledků a snažit se zorganizovat jejich domácí přípravu. Po ní následovala večeře.

Večerní hodnocení dne bylo součástí denního rozvrhu. Probíhalo uvolněně ve společenské místnosti formou besedy, která byla za přítomnosti vychovatele vedena dozorčím žákovské samosprávy. Povinností každého učně bylo dostavit se na hodnocení včas upravený a čistě oblečený. Kolektivně docházelo k posouzení proběhnutého dne, kladů a nedostatků nejen kolektivního života, ale také jednotlivců. Poté následovala příprava na večerku a večerka. Příprava k večerce se využívala k osobní hygieně, přípravy lůžka ke spaní, ale také k tiché zábavě. Často se po vyhlášení přípravy na večerku pouštěla v domácím rozhlase četba na pokračování nebo hudba. V době večerky museli všichni ubytovaní žáci ulehnout, zhasnout světla a utichnout, což byl někdy problém.

Švancar (1964) se dále zmiňuje o zajištění bezpečnosti žáků v době jejich spánku. Uvádí, že v této době nebyla vždy nutná přítomnost vychovatele, ale musela být zajištěna zodpovědná dospělá osoba, která v případě nutnosti dokázala zajistit pomoc. Ubytovaní žáci museli být informováni, na koho a kam se obrátit s problémem. Většinou noční službu

zajišťoval pomocný vychovatel nebo vrátný. Vychovatel však měl namátkově provádět kontroly a v případě pobytu nemocného žáka na domově, musel být v noční době přítomen a připraven poskytnout mu potřebné ošetření.

Denní režim domova v sobotu a ve dnech pracovního klidu se od pracovních dnů lišil. Byl volnější a docházelo k oslabování již vštípených zásad během týdne. Švancarovým (1964) doporučením bylo lepší plánování zájmové činnosti pro učně v těchto dnech a důslednější kontrola režimu dne, což přikládal k zamyšlení vychovatelům a svazáckým organizacím.

Důležitou složkou ke kontrole plnění domovního řádu byly volené žákovské služby z řad ubytovaných učňů. Dodržování režimu spolu s výchovnými pracovníky zajišťovala dozorčí služba na poschodí a u vchodu, spolu s pomocníkem, velitelem pokoje a denní pořádkovou službou učňů. Pokyny služby museli všichni respektovat a neuposlechnutí se považovalo za porušení řádu.

Vycházky a dovolenky v domovech mládeže byly časově vymezeny v určitých dnech v týdnu. Jestliže žák potřeboval opustit domov v jinou dobu, než která byla pro tyto účely stanovena, musel si vyžádat povolení od vychovatele s řádně vyplněnou propustkou a udáním důvodu. Nepřítomnost učně na domově zapisovala služba u vchodu do knihy vycházek a dovolenek na základě propustky. Vycházku vychovatel povolil nebo také mohl žákovi odmítnout z důvodu neplnění si povinností. Dovolenky na celý den nebo na více dnů, které doporučil žákovi mistr nebo vychovatel, předkládal učeň vedoucímu domova prostřednictvím dozorčí služby. Ta jej následně zapsala do knihy odjezdů.

5.5 Zařízení a vybavení učňovského domova mládeže

Hyhlík, Adamcová (1950) popisují, jak měly být pro společný život učňů rozdělených do výchovných skupin po čtyřiceti a jejich výchovu vybaveny domovy mládeže.

K společným shromážděním každé skupiny měla sloužit menší společenská místnost, dále studovna s knihovnou a pro celý domov dílnička pro rukodělné práce a klubovní místnost pro zájmovou činnost. Pro dvě ložnice se z hygienických a výchovných důvodů doporučovala společná místnost pro stůl, židle, skříně, knihovničky, věšáky a v ložnicích se měly nacházet pouze postele a noční stolky. V případě, že by to nebylo možné, mělo by se myslet v ložnici na uspořádání nábytku v patřičném počtu pro čtyři ubytované chlapce. Každá výchovná skupina by měla mít k dispozici svoji koupelnu, sprchy a klosety.

Nemělo by se zapomínat na vybavení izolační místnosti pro lehčí případy onemocnění, bez zbytečných drobností, s dobře omyvatelným lůžkem, políčkami s knihami a vhodným vymalováním s dobrým osvětlením. Izolační místnost měla mít samostatné WC a umývárnu.

Pro správné provádění tělovýchovy bylo zapotřebí tělovýchovných zařízení s nezbytnými pomůckami. Do výzbroje domova mládeže bylo doporučováno lyžařské vybavení, kopačky, tretry, dresy, brusle, stany a tábornické náčiní, boxerské rukavice, vzduchovky, ruční granáty, praporky, stopky a další potřebné pomůcky.

Snahou mělo být vybavit každého učně vlastní sportovní soupravou obsahující tričko, trenýrky, teplákové kalhoty s bundou, plavky, boty do terénu a plátěnky.

Dobrou investicí by měla být investice do nejmodernějšího vybavení kuchyně a jídelny, prádelny a žehlírny. Pro udržování prádla se domovy neobejdou bez krejčovny.

6 Shrnutí

V úvodu práce byly formulovány otázky:

Jak v daných historických etapách probíhala mimoškolní výchova mládeže v ubytovacích zařízeních, ovlivněna rozdílným politickým režimem?

Můžeme ve výchovném působení na mladé lidi v popisovaných zařízeních najít shodné cíle, metody a formy výchovy a určit zásadní výchovné rozdíly?

Badatelská práce poukazuje na rozdílnou výchovnou činnost mimoškolních zařízení pro výchovu mladých lidí ovlivněnou ideologií ve zmíněných historických etapách. Definuje školská zařízení – domovy mládeže, internáty a popisuje, jaké funkce plní pedagogické ovlivňování volného času v těchto zařízeních. Podává stručný přehled vývoje domovů mládeže.

Internátní školy se zřizovaly počátkem 14. století pro chudé studenty a později i pro studenty zámožnějších rodin. Byly rozšířeny především v Anglii a Francii. Mezi nejstarší typy internátních škol při klášterních školách se řadily alumnáty a konvikty, které byly zakládány při teologických školách a biskupských sídlech. Výchova v těchto ústavech byla zaměřena jednostranně, chlapci zde byli vychováváni k duchovnímu stavu a naprosté poslušnosti s dodržováním přísného řádu a pod neustálým dozorem.

Ústavy byly dostatečně vybaveny. Nacházely se zde ložnice s praktickým nábytkem, studovny, knihovny, posluchárny. Dbalo se na zdravou výživu chovanců – vařilo se s parou a horkým vzduchem.

Za významné období pro rozvoj internátů a demokratickou výchovu mládeže můžeme považovat období první republiky, kdy vznikaly Baťovy závody. Založením Baťovy školy práce současně došlo k vybudování internátů pro mladé lidi – budoucí zaměstnance firmy Baťa. Díky dobře propracované sociální politice bylo o mladé lidi postaráno a bylo jim zajištěno zázemí. Cílem Tomáše Bati bylo vychovat mladé lidi k organizaci svého podniku. Zavedením tříprvkové výchovy složené z praxe v továrně, vzdělávání ve škole a života na internátě, výchovným působením z řad nejlepších učitelů, mistrů a vychovatelů se z mladých lidí stali vynikající pracovníci. Baťova výchova všeobecně rozvíjela osobnost mladých mužů

a žen a snahou bylo vychovat z nich čestné lidi se smyslem pro odpovědnost a pro uplatnění ve společnosti.

Cílem výchovy byl všestranný rozvoj mladého muže a mladé ženy nejenom pro firmu, ale také pro jejich budoucí život. Snahou bylo vést mladé lidi k zodpovědnosti, hospodaření, ctižádosti, pracovitosti, ukázněnosti, samostatnosti a pořádku. Mladí muži a ženy měli své desatero, kterým se řídili. Během dne byli plně zaměstnáni. Velký důraz se kladl na smysluplné využívání volného času, který měli především o sobotách a nedělích. Důležitou roli ve výchově mladých lidí zastával sport, který nebyl vnímán pouze jako prostředek trávení volného času, ale jako součást každodenního života, protože tělesná zdatnost podporuje psychickou zdatnost.

Zázemí mladým lidem poskytovaly internátní budovy vybavené kulturním, sociálním a sportovním vybavením.

Cílem vychovat všestranně rozvinutou osobnost bylo také v období protektorátu Čech a Moravy. Na rozdíl od demokratické výchovy prosazované při výchovném vedení mladých mužů a žen BŠP, byla výchova během druhé světové války vedena v duchu nacistického režimu. Zřízením mimoškolní organizace Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě zneužilo hitlerovské Německo propojení výchovy a volného času k ovládnutí české mládeže se snahou převychovat je k víře, vytrvalosti a kázni v duchu nacionálně – socialistických idejí. Došlo ke změně ve školství a výchovného působení na mládež. Důraz byl kladen na jednotnou výchovu. Učitelé a vychovatelé procházeli přeškolenými kurzy. Veškeré již existující organizace musely být podřízeny Kuratoriu, nebo činnost ukončit. Domovy mládeže se zřizovaly po vzoru německého Hitlerjugend.

Cílem výchovy v této organizaci bylo přesvědčit mladé lidi k uznávání pouze nacistických zásad. Dalo by se říct, že docházelo k vymývání mozků mladé generace již od dětského věku.

Pro zocelení mládeže a v duchu národně socialistické rasové ideologie, kdy v boji mohli obstát jen nejsilnější, byla německá mládež povinně vedena ke sportu, což se projevilo také ve vedení české mládeže. Kuratorium pořádalo masová sportovní shromáždění s politickým charakterem ve snaze zaujmout českou mládež.

Také v komunistickém režimu po druhé světové válce se v učňovských domovech pro mládež prosazovala všestranná výchova mládeže. Propojení spolupráce školy, pracoviště

a ubytovacího zařízení pro mládež, které vzniklo již při zřízení BŠP za Tomáše Bati, se uplatňovalo i v tomto období, ale za účelem lepšího dosažení politických cílů.

Základním požadavkem bylo jednotně usměrňovat práci učňovského kolektivu podle zásad komunistické výchovy. Pedagogičtí pracovníci museli vychovávat nejenom kolektiv žáků, ale i sebe k ideovosti, aktivitě, cílevědomosti, pořádku a uvědomělé kázní. Docházelo ke kádrování a perzekucím pedagogických pracovníků.

Cílem socialistické společnosti byla výchova organizovaná, kdy osobní zájmy jedince měly být v souladu se zájmy kolektivu. Individualismus byl vnímán jako projev nadřazování osobních zájmů nad společné zájmy všech. Základní silou učňovského kolektivu a významným pomocníkem KSČ při výchově mladých lidí byla organizace ČSM.

Jak už bylo zmíněno, cílem výchovy byl všestranně rozvinutý člověk. Dosažen měl být výchovným působením na učně. Pro dosažení všestrannosti mládeže byl obsah zájmové činnosti v učňovských domovech zaměřen na výchovu ideovou, politickou, sportovní, technickou, na kulturní a estetickou tvořivost a poznávání vědy a techniky. Komunistická výchova byla inspirována sovětským pedagogem Makarenkem. K upevňování socialistického vlastenectví byly pořádány různé besedy, konference, návštěvy představení, doporučovala se četba sovětských autorů, organizovala se účast na hromadných oslavách různých politických událostí. Fyzická a branná zdatnost se prohlubovala v organizované sportovní a turistické činnosti.

Snahou představitelů komunistického režimu bylo vynakládat finanční prostředky do vybavení ubytovacích zařízení mládeže a jejich výchovy, ale na druhou stranu bylo vyžadováno podřízení se tomuto režimu.

Využití výchovné zásady k všestrannosti a důležitost tělesné výchovy jako součást výchovy, kterou prosazoval J. A. Komenský můžeme pozorovat u všech zmíněných režimů, ale ovlivněné jejich ideologií.

Také Pestalozziho pedagogické zásady (soběstačnost, praktická dovednost) ovlivnily výchovu mladých lidí pod vedením Tomáše Bati. Tak jako Pestalozzi, také Baťa investoval do výchovy mladých lidí a snažil se pro ně zajistit to nejlepší. Pestalozziho péče o osiřelé děti inspirovala Korczaka a další vychovatele starající se o židovské děti v terezínském ghettu za druhé světové války.

Závěr

V bakalářské práci bylo čtenáři předloženo, jakým vývojem domovy mládeže procházely, jaká ideová výchovy ovlivněná daným režimem společnosti, byla uplatňována v domovech mládeže ve zmíněných historických etapách.

Výchova chovanců v internátech při kláštřech byla vedena jednostranně k duchovnímu stavu pod přísným dozorem. V dalších zmíněných etapách se prosazovala všestranná výchova mládeže, ale každá z nich byla jinak ideově vedena, ovlivněná daným režimem společnosti. V období po první světové válce, za první republiky, Tomáš Baťa výchovu mladých lidí vedl demokraticky. Během druhé světové války za protektorátu Čech a Moravy vlivem měnící se politické situace docházelo k jednotné převýchově mládeže pod nacistickým vedením. Po druhé světové válce ideová výchova v učňovských domovech probíhala organizovaně s autoritativním přístupem komunistického režimu.

Výchovné metody a formy ve všech režimech byly obdobné. K výchovnému působení na mládež se využívaly metody rozhovoru, besedy, metoda trestu a pochvaly, hromadné sportovní aktivity, hromadné a organizované formy výchovy. Sport byl ve výchově mládeže prosazovaný ve všech zmíněných obdobích, ale v každém za jiným účelem.

Baťovská systematická výchova s dobře a přesně formulovanými cíli a nalezenými prostředky dosáhnout těchto cílů, dokázala z mladých lidí vychovat jedince, kteří znali svou hodnotu. Naopak, jak daleko může zajít ideová výchova poplatná režimu, můžeme vidět u fašistického Německa, které neuznávalo žádnou jinou rasu než árijskou, a také u autoritativního přístupu k výchově mládeže plný příkazů, nařízení a zákazů pod vedením komunistů.

Bakalářská práce s názvem Historický vývoj domovů mládeže pro učňovskou a středoškolskou mládež v České republice odpověděla na v Úvodu formulované otázky. Prostřednictvím odpovědí byl cíl práce splněn.

Použité zkratky

DM	Domov mládeže
BŠP	Baťova škola práce
MM	Mladý muž
ČSM	Československý svaz mládeže
UV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československé
ČSR	Československá republika
KSČ	Komunistická strana Československa

Literatura a zdroje

BAŤA, Tomáš. *Úvahy a projevy*. 3. vyd., 1. vyd. v Inst. řízení. Praha: Inst. řízení, 1990. ISBN 80-7014-024-0.

BARTOŠ, Josef. 1931- 2005. *Dějiny Moravy. Díl 4, Svobodný stát a okupace. Josef Bartoš, Miloš Trapl*, V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, 2004. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada. Sv. 9. 287 s.: il.

BEER, Lukáš. *Hitlerovi Češi*. V Brně: Guidemedia, 2014, 656 s. ISBN 978-80-905310-7-9.

BENDL, Stanislav. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada, 2015, 306 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4248-9.

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. V českém jazyce vyd. 2. Praha: Prostor, 2000. 657 s. ISBN 80-7260-028-1.

CIPRO, Miroslav. *Průvodce dějinami výchovy*. Praha: Panorama, 1984. Pyramida – encyklopedie.

CULÍK KONČITÍKOVÁ, Gabriela a Svatava KAŠPÁRKOVÁ. *Baťovský Zlín - mladé ženy*. Zlín: [Univerzita Tomáše Bati], 2012. ISBN 978-80-7454-264-0.

CULÍK KONČITÍKOVÁ, Gabriela. *Baťovský Zlín: mladí muži*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta managementu a ekonomiky, 2014. ISBN 978-80-7454-494-1.

HARNA, Josef. *Dějiny českých zemí. 2. díl, Od poloviny 18. století do vzniku České republiky. Josef Harna, Rudolf Fišer*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. 279 s.: il. ISBN 80-7168-522-4.

HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1.

HYHLÍK, František a Marie ADAMCOVÁ. *Domovy mládeže S0000134996*. Praha: Československý ústav práce, 1950, 94 s.

JINDROVÁ, A, České školství za časů protektorátu, *Objevujeme zapomenuté*, 2016, roč. 26, č. 2, s.

KAPLÁNEK, Michal. *Čas volnosti - čas výchovy: pedagogické úvahy o volném čase*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0450-3.

KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2429-4.

KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Ústav historických věd, 2014. 207 s. ISBN 978-80-7510-057-3.

KNOPP, Guido. *Hitlerova mládež: ztracená generace*. Přeložil Milan CHURÁŇ. V Praze: Ikar, 2003. ISBN 80-249-0276-1.

KONČITÍKOVÁ, Gabriela. *Sociální program v podnikání Tomáše Bati zakladatele*. Zlín, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Ústav pedagogických věd. Vedoucí práce Svatava Kašpárková.

Komunistická strana Československa a mládež: sborník dokumentů. Praha: Mladá fronta, 1976, 263 s.

KORCZAK, Janusz a Julius JANOVSKÝ. *Janusz Korczak - lékař, pedagog a spisovatel: [monografie s ukázkami z díla]*. Praha: SPN, 1986. Z dějin pedagogiky.

KORCZAK, Janusz. *Jak milovat dítě: internát a Domov sirotků: vybrané kapitoly z díla polského lékaře a vychovatele Janusze Korczaka*. Praha: MAKE*detail, 2012. ISBN 978-80-905124-4-3.

KRATOCHVÍLOVÁ, Emília et. al: 2007. Úvod do pedagogiky, Trnava: PDF TU, ISBN 978-80-8082-145-6.

NOVÁK, Vladimír. *Studentské koleje a internáty: jich význam výchovný*. V Mor. Ostravě: Nákladem časopisu Příroda a škola, 1912, 180 s., 52 l. obr. příl. ISBN (Váz.).

PÁVKOVÁ, Jiřina, Bedřich HÁJEK, Břetislav HOFBAUER, Vlasta HRDLIČKOVÁ a Anna PAVLÍKOVÁ. *Pedagogika volného času*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2002, 231 s. ISBN 8071787116.

RADKOVIČOVÁ, J, Podíl skautských sionistických hnutí ve vzdělávacím procesu židovské mládeže v letech 1918 – 1949, *Objevujeme zapomenuté*, 2014, roč. 24, č. 1, s. 13 - 23

RALPH-LEWIS, Brenda. *Hitlerova mládež: Hitlerjugend ve válce a míru 1933-1945*. Přeložil Jiří BUMBÁLEK. Praha: Svojtka & Co., 2001. ISBN 80-7237-386-2.

RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016. ISBN 978-80-906540-1-3.

ŠEVEČEK, Ondřej. *Zrození Baťovy průmyslové metropole: továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938*. České Budějovice: Veduta, 2009. ISBN 978-80-86829-42-5.

ŠPIČÁK, Jiljí. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování pro vychovatele v domovech mládeže*. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1990, 62 s.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s.

ŠVANCAR, Zdeněk. *Práce vychovatele v domovech mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964, 167, [14] s. obr. příl. Na pomoc učitelí. ISBN (Váz.).

VACULÍK, Ludvík. *Rušný dům*. Praha: Československý spisovatel, 1963. Život kolem nás.

VACULÍK, Ludvík. *Milí spolužáci: výbor písemných prací 1939-1979*. Praha: Mladá fronta, 1995, 684 s. ISBN 802040466X.

VALACH, František. *Fenomén Baťa*. Praha: Práce, 1990. Impulsy. ISBN 80-208-0025-5.

VRÁNA, Stanislav a Jaroslav CÍSAŘ. *Deset let pokusné práce na měšťanských školách ve Zlíně: 1929-1939*. Zlín: Pokusná škola měšťanská, 1939.

ŠUSTOVÁ, M, Vychovatel, či policajt? Studenti a meziválečné střední školy v Československu, *Dějiny a současnost*, 2018, roč. XL, s. 37 – 39

ŠUSTROVÁ, Radka. *Pod ochranou protektorátu: Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: politika, každodennost a paměť 1940-1945*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. Fontes. ISBN 978-80-7308-424-0.

Internetové zdroje

BEER, L., Dílo domovin mládeže, [online], poslední aktualizace 26. 2. 2011 [cit. 2018-03-16]. Dostupné na WWW: <http://nassmer.blogspot.cz/2011/02/nedokoncena-pout-kuratoria-xix.html>

BEER, L., Den mládeže 1943, [online], poslední aktualizace 21. 8. 2013, [cit. 2018-03-16]. Dostupné na WWW: <http://nassmer.blogspot.cz/2013/08/den-mladeze-1943.html>

ŠIMÍČEK, P., Slib výchovného pracovníka z roku 1971, [online], poslední aktualizace 28. 5. 2013, [cit. 2018-03-22]. Dostupné na WWW: <http://moderni-dejiny.cz/clanek/slib-vychovneho-pracovnika-z-roku-1971/>

Česko. Zákon č. 95/1948 Sb. § 67 Zákon o úpravě jednotného školství (školský zákon). [online], [cit. 2018-03-20]. Dostupné na WWW: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95>